

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра англійської філології та світової літератури

**ОСОБЛИВОСТІ КОНТЕКСТНО-ВАРІАТИВНОГО
ЧЛЕНУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ**

Кваліфікаційна робота
здобувача освітнього ступеня
«магістр»
611 групи факультету української
мови та іноземної філології
спеціальності: 014 Середня освіта
предметної спеціальності: 014.021
Англійська мова і література
освітньої програми: Середня освіта:
англійська мова і література
**Максименко Валерії
Анатоліївни**

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент
Олейнікова Галина Олександрівна

Рецензент:
кандидат філологічних наук, доцент
Шавловська Тетяна Сергіївна

Ізмаїл 2024

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри англійської філології та світової літератури

протокол № ____ від « ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____ доц. Олейнікова Г.О.

Робота пройшла публічний захист

на відкритому засіданні ЕК « ____ » _____ 20__ р.

Оцінка _____

(за національною шкалою) (кількість балів)

Голова ЕК _____

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота на тему *«Особливості контекстно-варіативного членування англomовного тексту»* присвячена актуальному дослідженню сучасного аналізу художнього тексту з позиції нового осмислення природи та функціонування мови.

Функціональний аспект вивчення мови, орієнтація на комунікативний процес дозволили виявити комунікативну одиницю вищого порядку, з якої здійснюється мовленнєве спілкування. Такою одиницею є текст, що виступає насамперед як динамічна одиниця, організована в умовах реальної комунікації і, отже, володіє екстра та інтралінгвістичними параметрами.

Текст – не хаотичне нагромадження мовних одиниць різних рівнів, а впорядкована, структурована система. Поняття структури взагалі включає спосіб організації об'єкта як певної цілісної даності. Будь-яка система має власну структуру, так звана внутрішня будова, що виражається у характері зв'язків її складових частин. Саме у структурі художнього твору проявляється перебіг авторської думки, його естетична позиція, його погляд.

Дослідники зазначають, що членування або делімітацію тексту можна розглядати з різних позицій, що зумовлено багатоаспектністю тексту, його композиційної та смислової складністю. Існують різноманітні способи членування тексту, що взаємно доповнюють один одного і свідчать про гнучкість членування.

Практичний розділ дослідження представляє лінгвістичний аналіз англomовних художніх текстів, а саме: твір Герберта Уелса «Невидимець» та науково-фантастичний роман Роберта Хайлайна «Двері в літо», який дозволив зробити висновок, що елементи всієї композиційної структури тексту, дозволяють подивитися на текст із більш сучасної позиції його аналізу, а саме з позиції синергетичного аналізу. Синергетичний підхід вивчає самоорганізацію та саморегулювання системи тексту у спільній еволюції лінгвістичного, когнітивного та культурного простору.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи проаналізовано виклики та вимоги до навчання англійської мови у старшій школі. Підкреслено, що зміни базуються на законі України «Про загальну середню освіту», на Концепції профільного навчання у старшій школі, на Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти та інших нормативно-правових документах. Урок англійської мови у старшій школі, ставить на меті формування, розвиток та вдосконалення умінь і навичок спілкування, який відображається в реалізації комунікативної техніки або комунікативного навчання мови, CLT. Даний підхід полягає в тому, що кінцевою метою вивчення мови є забезпечення ефективного спілкування в реальних життєвих ситуаціях. Цей метод надає перевагу використанню мови як інструменту для взаємодії над механічним вивченням граматики чи лексики окремо.

Розуміння літературних текстів іноземною мовою має важливе значення, оскільки це не тільки формує знання мови, але й підвищує культурну грамотність. Залучення до літератури іноземною мовою допомагає учням розвивати глибший зв'язок із мовою, культурою та мисленнєвими процесами її носіїв. Для цього впроваджуються нові форми навчання, надаються інтерактивні, творчі заняття, змінюється сам підхід до викладання англійської мови. Підкреслено необхідність не просто навчити учнів старшої школи правильно висловлюватися на англійській мові, а саме вести бесіду, відстоювати свою точку зору, вміти правильно подавати інформацію, що спирається на навички розуміння літературних текстів іноземною мовою.

SUMMARY

The qualification work on the topic "*Peculiarities of context-variable organization of English-language text*" is dedicated to the current study of one of the directions of modern research on artistic text from the standpoint of a new understanding of nature and functioning of language.

The functional aspect of language learning, focusing on the communicative process, made it possible to identify a higher-order communicative unit from which speech communication is carried out. Such a unit is the text, which acts primarily as a dynamic unit organized in the conditions of real communication and, therefore, has extra- and intra-linguistic parameters.

The text is not a chaotic accumulation of language units of different levels, but an ordered, structured system. The concept of structure generally includes the method of organizing an object as a certain integral given. Any system has its own structure, the so-called internal structure, which is expressed in the nature of the connections of its component parts. It is in the structure of the artistic work that the course of the author's thought, his aesthetic position, his view is manifested.

The researchers note that the membership or delimitation of the text can be considered from different positions, which is due to the multifacetedness of the text, its compositional and semantic complexity. There are various ways of segmenting the text, which mutually complement each other and testify to the flexibility of the segmentation.

The practical part of the study presents a linguistic analysis of English-language fiction texts, namely: Herbert Wells's work "The Invisible Man" and Robert Highline's science fiction novel "The Door into Summer", which allowed us to conclude that the elements of the entire compositional structure of the text allow us to look at the text from a more the modern position of its analysis, namely from the position of synergistic analysis. The synergistic approach studies the self-organization and self-regulation of the text system in the connection of the linguistic, cognitive, and cultural space.

In the third section of the qualification work, the challenges and requirements for teaching English in high school will be analyzed. It is emphasized that the changes are based on the law of Ukraine "On general secondary education", on the Concept of specialized training in high school, on the State standard of basic and comprehensive general secondary education and other regulatory and legal documents. The English language lesson in high school aims at the formation, development and improvement of communication skills and abilities, which is reflected in the implementation of communicative techniques or communicative language learning, CLT. This approach is based on the fact that the ultimate goal of language learning is to ensure effective communication in real life situations. This method favors the use of language as a tool for interaction over the mechanical study of grammar or vocabulary in isolation.

Understanding literary texts in a foreign language is important, as it not only builds language skills, but also increases cultural literacy. Exposure to literature in a foreign language helps students develop a deeper connection to the language, culture, and thought processes of its speakers. For this, new forms of education are introduced, interactive, creative classes are provided, and the very approach to teaching English is changing. It is emphasized the need not only to teach high school students to express themselves correctly in English, but also to hold a conversation, to defend their point of view, to be able to correctly present information based on the skills of understanding literary texts in a foreign language.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ПРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТА ЯК ОБ'ЄКТА ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ	15
1.1. Сучасні наукові підходи дослідження тексту.....	15
1.2. Членування тексту як його іманентна категорія	23
1.2.1. Сучасні підходи до делімітації (членування) текстового простору	25
1.3. Типи членування тексту	27
1.3.1. Об'ємно-прагматичне членування.....	29
1.3.2. Контекстно-варіативне членування.....	30
1.4. Делімітація як синергетичний процес.....	32
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ ІІ. КОНТЕКСТНО-ВАРІАТИВНЕ ЧЛЕНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ.....	38
2.1. Композиційно-мовленнєва форма в системі контекстно-варіативного членування одиниць тексту	38
2.2. Композиційно-мовленнєва форма "оповідання"	46
2.3. Композиційно-мовленнєва форма "опис".....	53
2.4. Композиційно-мовленнєва форма "міркування".....	60
Висновки до розділу 2.....	64
РОЗДІЛ ІІІ. РОЛЬ ХУДОЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	66
3.1. Роль комунікативної методики в навчанні англійської мови	66
3.2. Застосування художніх текстів у навчанні іноземної мови	71
3.3. Комплекс вправ для формування комунікативної компетенції старших класів	74
Висновки до розділу 3.....	83
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	96
---	-----------

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

КМФ – Композиційно-мовленнєві форми

ВСТУП

Актуальність дослідження. Необхідність функціонального підходу до опису семантики одиниць мови та мови останнім часом стає дедалі очевиднішою. Усвідомлення того, що найважливішою функцією мови є комунікативна, призвело до переконливого висновку про неможливість зведення всіх реально існуючих у комунікації мовних явищ до їхньої парадигматичної семантики. Сприйняття тієї чи іншої одиниці мови як "динамічної ієрархії процесів" змушує інтерпретувати її семантику не лише з погляду стану мовної системи, а й у ракурсі комунікативної діяльності, де відбувається реалізація як прагматичних, так і структурних властивостей. Функціональний аспект вивчення мови, орієнтація на комунікативний процес дозволили виявити комунікативну одиницю вищого порядку, з якої здійснюється мовленнєве спілкування. Такою одиницею є текст, що виступає насамперед як динамічна одиниця, організована в умовах реальної комунікації і, отже, володіє екстра та інтралінгвістичними параметрами.

Уявлення про текст як складну ієрархічну єдність ставить завдання вивчення різноманітних факторів, які забезпечують зв'язність та цілісність мовних одиниць у художній текст. Членування художнього тексту обумовлено як законами пізнання, основу яких лежить "членування об'єктивної дійсності на сприймаються нашою свідомістю, упорядковані і якимось організовані відрізки", а й орієнтацією передусім суб'єкт. В.А. Кухаренко говорить, що "...членування тексту – функція загального композиційного задуму твору, а характер поділу визначається низкою факторів, серед яких важливе значення мають розміри частин, змістовно-фактуальна інформація та прагматичний намір автора тексту [28].

Метою роботи є розгляд особливостей контекстно-варіативного членування англomовного тексту як засобу вираження концептуального задуму автора твору.

Поставлена мета вимагає вирішення таких **завдань**:

- дати всебічне визначення тексту як лінгвістичної одиниці;

- дослідити сучасні підходи до делімітації (членування) текстового простору;
- проаналізувати види та типи делімітації тексту;
- виокремити різновиди контекстно-варіативного членування тексту;
- розглянути контекстно-варіативного членування англомовних творів;
- аналізувати дистрибутивні та функціональні особливості композиційно-мовленнєвих форм у науково-фантастичному жанрі;
- дослідити представленість та співвідношення композиційно-мовленнєвих форм: оповідання, опис та міркування у англомовних творах;
- пояснити сучасні виклики при навчанні англійської мови в українській старшій школі;
- розглянути особливості навчання художнього тексту на уроках англійської мови у старшій школі;

Об'єкт дослідження становить текст та його відмінні риси, характеристики у сучасному лінгвістичному світі.

Предметом дослідження є контекстно-варіативного членування англомовного твору.

Матеріалом дослідження було обрано науково-фантастичні твори, а саме: твір Герберта Уелса «Невидимець» та науково-фантастичний роман Роберта Хайлайна «Двері в літо».

Методика дослідження у роботі має комплексний характер. В основу покладено *індуктивно-дедуктивний метод*, який передбачає насамперед накопичення теоретичного матеріалу, потім його аналіз та встановлення закономірностей функціонування досліджуваних одиниць. Поруч із у роботі використовуються такі наукові методи. У першому етапі застосовується *метод конкретного спостереження*. *Описовий метод і метод лінгвістичного моделювання* дали можливість створити повніший опис досліджуваних явищ і створити загальну типологічну модель побудови науково-фантастичних творів. *Порівняльний метод* дозволив зіставити особливості аналізованих

творів з позиції контекстно-варіативного членування, а також виявити специфічні риси лексичних та синтаксичних одиниць у досліджуваних текстах. Використання *кількісного методу* надало нам об'єктивні кількісні дані, інтерпретація яких сприяла більшій достовірності висновків та доказів.

Джерельна база дослідження поєднує праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Бабенко В. «Наративний *текст* у новинному форматі» (2013), Бацевич Ф.С. «Основи комунікативної лінгвістики» (2004), Бехта І. А. «Оповідний дискурс в англomовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм» (2010), Домброван Т. И. «Лингвосинергетика в кругу междисциплинарных направлений исследования языка» (2013), Іщенко Н. Г. «Текст – цілісна смислова і мовленнєва структура» (2016), Науменко Л. П. «Антропоцентрична парадигма як методологічна матриця сучасних лінгвістичних досліджень» (2016), Піхтовнікова Л.С. «Синергетика композиції мовленнєвого твору» (2015), Ainy S. «Use of Literature in Developing Learners' Speaking Skills in Bangladeshi EFL Contexts» (2017), Noam Chomsky «Language and Mind» (2006), Brooke J. Hammond A., Hirst G. «Using models of lexical style to quantify free indirect discourse in modernist fiction» (2017) та інші.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається його спрямованістю на розкриття лінгвістичних особливостей сучасного тлумачення текст та делімітації (членування) текстового простору з позиції авторського задуму.

Апробація результатів дослідження.

Матеріали дослідження було оприлюднено у вигляді докладів на 2 конференціях, а саме:

- «Сучасні аспекти вивчення тексту як об'єкту лінгвістичного дослідження» на IX Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів з нагоди Всеукраїнського дня науки «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента» (16 травня 2024 року, м. Ізмаїл);

- «Опис як елемент сюжетної організації тексту» на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Переяслав, 2024 р.

Наші **Публікації**, пов'язані з основною темою дослідження і розміщені в таких виданнях:

Максименко В. Опис як елемент сюжетної організації тексту. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2024. Вип. 105. С. 109-112.

Максименко В. Сучасні аспекти вивчення тексту як об'єкту лінгвістичного дослідження. IX Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів з нагоди Всеукраїнського дня науки «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента». Ізмаїл, 2024.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, за кожним з яких є висновки, загальних висновків наприкінці дослідження, списку використаних джерел та списку джерел ілюстративного матеріалу.

У вступі визначається тема дослідження, пояснюється її актуальність та доцільність, окреслюються методи дослідження та аналізу при вивченні сучасні наукових підходів дослідження тексту, пояснюється мета дослідження, практичне значення та розкривається структура роботи.

У першому розділі кваліфікаційної роботи під назвою *«Теоретичні передумови дослідження тексту як об'єкта лінгвістичного аналізу»* розглянуто теоретичне обґрунтування обраного науково напрямку, проведено аналіз наукових підходів до вивчення дефеніції тексту.

У другому розділі *«Контекстно-варіативне членування англomовних текстів»* на практичному матеріалі дається аналіз дистрибутивних та функціональних особливостей композиційно-мовленнєвих форм у складі

авторського оповідання науково-фантастичного тексту, а саме: оповідання, описи, міркування.

У третьому розділі *«Художня література в навчанні англійської мови в Україні»* було описані та представлені сучасні виклики до навчання англійської мови у старшій школі. Підкреслено, що на сучасному стані розвитку виховання та навчання учнів старшої школи України відбуваються значні зміни у формі та змісту викладання англійської мови, які демонструють сучасні методи та засоби навчання відповідно до вимог сьогоденного соціуму. Наведено приклад інтегрованого уроку з використанням художньої літератури на уроках англійської мови на тему: «Урок позакласного читання за оповіданням Артура Конан Дойла «Пістрява стрічка» / “The adventures of speckled band” (зарубіжна література + англійська мова) для учнів 10 класу, де використовується комунікативний метод навчання англійської мови.

Висновки містять узагальнені положення проведеного дослідження.

Список використаних джерел складає 73 найменування, з яких 20 є англomовними виданнями. **Список джерел ілюстративного матеріалу** становить 2 найменування, твори які досліджуються у даній кваліфікаційній роботі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТА ЯК ОБ'ЄКТА ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1.1. Сучасні наукові підходи дослідження тексту

Сучасний етап розвитку мовознавства, який розпочався в середині 70-х років XX століття та отримав назву постгенеративного або постструктуралістського періоду, відзначається акцентом на дослідженні нерозривного зв'язку між людиною та мовою. Цьому передувала криза структуралізму. Значний вплив на новий підхід до розуміння природи й функцій мови мали праці Ноама Хомського, зокрема «*Мова і мислення*» [67]. Підхід Н.Хомського, що розглядав мовознавство як галузь психології пізнання, спричинив не лише плідні наукові дискусії, але й переосмислення ролі людського чинника у вивченні мови.

Сформувалася нова парадигма наукового лінгвістичного знання – антропологічна (або антропоцентрична), яка зосередилася на вивченні мови як інструмента, що слугує людині, та ролі самої людини в мовному бутті. Так, друга половина XX - початок XXI століття яскраво демонструє гуманітарні ідеї орієнтації людиноспрямованості або антропоцентризму в багатьох сферах наукового пізнання, які безпосередньо служать основою пізнання навколишнього світу, пізнання та ролі суспільства в ньому. З цього виникає надзвичайно важлива ідея про людську комунікацію, яка є фундаментом свідомості, пізнання та існування суспільства в цілому. Адже широковідомо, що існування людини поза комунікацією, поза суспільством - це нереальний факт умови співіснування всього людства і природно, що сама людина як особистість репрезентується багато в чому як продукт комунікації – процесу її спілкування з іншими особистостями.

Твердження антропоцентризму в науці та освіті призвело до формування нової парадигми наукового лінгвістичного знання. У цій парадигмі, як слушно

зазначив М.Ю. Лотман, дослідження зосереджені навколо трьох центрів: людина – мова – семіотична середовище. «Людина занурена в мову, і мова реалізується через людини. Людина створює мову, і як колективна система постійно взаємодіє з індивідуальним говорить. Мінімальною одиницею появи нових смислів є три прояви: Я, інша людина і семіотична середовище навколо нас...» [66,с.121].

У цьому контексті особливе місце посідає текст як феномен лінгвістики та культури, як феномен освітньої парадигми.

В антропоцентричній освітній парадигмі текст набув статусу ключової дидактичної одиниці. Зокрема, художній текст використовується не лише для формування мовних і комунікативних навичок у іноземних студентів, а й як середовище для розвитку логічного мислення та творчої уяви, розкриття емоційної сфери, виховання духовних ідеалів і моральних цінностей.

Аналізуючи динаміку організації тексту, можна помітити, що кожен письменник формує у своєму літературному творі унікальний світ, відображаючи власний задум, індивідуальне образне сприйняття та авторське бачення реальності.

Світ, трансформований авторською уявою, постає перед читачем у вигляді художнього образу. Літературний твір впливає на читача як раціонально, так і емоційно. Такий подвійний вплив зумовлений тим, що текст містить не лише семантичну, але й художню, або естетичну, інформацію. Ця художня інформація проявляється виключно в межах індивідуальної художньої структури конкретного тексту, а її носіями можуть бути будь-які елементи твору.

Останнім часом вивчення тексту у межах різних лінгвістичних підходів значно посилює розуміння даної лінгвістичної одиниці. Так, текст як явище матеріальне змінюється у нових умовах існування людини: розширюється сфера її побутування, змінюються її функції, жанрові форми. В освітньому середовищі текст – це матеріалізований простір, в якому в процесі його

сприйняття та розуміння активізується інтелектуальна та емоційна діяльність суб'єкта, задіяні всі види мовної діяльності.

На межі тисячоліть наукова парадигма окреслила нові завдання у вивченні мови, запропонувала сучасні методи її опису та розробила свіжі підходи до аналізу мовних одиниць, категорій і правил. У сучасній лінгвістиці представлено низку підходів до дослідження, інтерпретації та аналізу тексту.

У зв'язку з тим, що текст - явище складне та багатоаспектне, існують такі підходи:

- 1) лінгвоцентричний;
- 2) текстоцентричний;
- 3) антропоцентричний;
- 4) когнітивний [2,с.12-14].

Традиційним підходом до аналізу тексту є лінгвоцентричний. Як зазначає Гоца Н.М. у статті «Текст як лінгвостилістична єдність та основні аспекти і методи його аналізу», цей підхід базується на дослідженні функціонування мовних одиниць і категорій у тексті, переважно художньому (Гоца Н., Шульжак Н., Л.А. Новіков)[14]. Об'єктом аналізу можуть бути фонетичні, лексичні, граматичні та стилістичні одиниці тексту, а також його категорії. Перевага цього підходу полягала у виявленні функціональних властивостей мовних елементів і в описі унікальності ідіостилу письменника чи поета. Однак із позицій сучасної лінгвістики тексту такий підхід виявляється недостатнім для повного розкриття текстових функцій мовних одиниць, їхньої ролі в структурі й семантиці тексту.

Текстоцентричний підхід базується на уявленні про текст як результат і продукт творчої діяльності. Текст розглядається як цілісний і завершений об'єкт дослідження (И.Р. Гальперин, Л. Галаєвська, Ф. Бацевич, І.П. Дроздова). У межах цього підходу, залежно від аспекту аналізу текстових елементів, виділяються окремі напрями, такі як семантика та граматики тексту (або синтаксис як її складова). Основою цих досліджень є трактування тексту як структурно-семантичного цілого.

Саме цей підхід представляє найбільший інтерес для нас, оскільки одним із аспектів нашого дослідження є структурна організація тексту.

Антропоцентричний підхід пов'язаний з інтерпретацією тексту з погляду його породження та сприйняття, в аспекті проекції його на читача. Як відмічає Науменко Л., «Антропоцентризм виводить людину на перше місце, а мову вважає її головною конститууючою характеристикою. Людський інтелект, як і сама людина, не мислиться поза межами мови й здатності людини до породження та сприйняття мовлення. Якби мова не зачіпала процес мислення або не могла створювати нові ментальні простори, людина не вийшла б за межі безпосереднього спостереження. Головними проблемами антропоцентризму слід вважати те, яким чином людина послуговується мовою як засобом спілкування і в яких мовних одиницях відображається сама людина» [37].

Найважливішими складовими структури текстової діяльності у даному підході виступає автор (адресант тексту), читач (адресат), дійсність, знання про яку передаються в тексті, і мовні засоби, що дозволяють автору адекватно втілити свій творчий задум.

Завдяки антропоцентричному підходу у дослідженні тексту можна виділити сучасні напрями вивчення та аналізу тексту як лінгвістичної одиниці:

1) *психолінгвістичний*. Мета даного підходу полягає в осмисленні того, як сприймається і розуміється текст і яке загальне враження про нього у читача. Можна сміливо сказати, що це глобальний («синтетичний», «цілісний», чи «гештальт-») підхід оформився як герменевтики [51, с. 23-35]. Тут визнається принципова спільність між душевними емоціями автора та читача тексту, яка і стає основою для розуміння прочитаного. Окремий випадок герменевтики – психологічна герменевтика, де автор твору усвідомлено використовує певні моделі душевного світу та поведінки персонажів, його різний стан у конкретних ситуаціях зображеної письменником дійсності (Р. Барт, С.А. Васильєв, Н.В. Чепелєва).

Психолінгвістичне дослідження тексту спирається на уявлення про нього як про двоєдиний процес породження/сприйняття, що лежить в основі

комунікативної діяльності. Модель породження тексту визначають його основні фази, до яких належать: 1) мотивація та задум (програма, план); 2) здійснення (реалізація) плану; 3) зіставлення реалізації із задумом. Сприйняття тексту пов'язане з усвідомленням його цілісності, що виявляється в наборі ключових слів, що є словом або словосполученням, які несуть основне смислове навантаження в тексті. При відтворенні зв'язності тексту важливим є синтагматичність, склад його компонентів.

2) *прагматичний* (Бацевич Ф.С., Венгрінюк М.І. П, Іщенко Т.В. Мецлер А.А.). У фокусі уваги дослідників даного підходу виявляється вивчення та аналіз прагматичних впливів на адресата, інтерпретація текстової неексплікованості, невербалізованого змісту. Художній текст, з цієї точки наряду, виступає спеціальним об'єктом дослідження, т.к. є дуже складне поєднання уявлень про реальність та свідомого вибору засобів художнього впливу автора твору на читача.

При прагматичному аналізі текст сприймається як складний мовної акт, здійснюваний з певними намірами і цілями, у якому використовується комплекс мовних засобів і прийомів на адресата.

3) *дериваційний* (Кремзикова С., Мурзин Л., Царьова І.). Дериваційний принцип здійснюється у мові як основний спосіб подання нового на базі вихідних компонентів, які можуть якісно відрізнитися, що забезпечує різноспрямованість процесів деривації. Найбільш чітко даний підхід проявляється у деривації тексту, оскільки її вихідними компонентами виступають як синтаксичні, так і лексичні одиниці.

4) *комунікативний* (Всеволодова М.,В., Дем'янова Жеребкова М., Молчанова Г.). Текст – це складне, багатогранне явище, оскільки саме через нього здійснюється зв'язок мови з дійсністю, з різними сферами людської діяльності. Відповідно до теорії мовної діяльності, текст розуміється нами як продукт цієї діяльності, як деяка комунікативна єдність. Таке розуміння тексту характерне для комунікативного підходу до його вивчення, за яким закономірності текстової структури включають як граматичні правила мовної

структури, так і комунікативні і композиційні принципи, які організують мовну діяльність. Даний підхід створює основу для комплексного опису тексту, виробляє поняття, характерні лише для граматики тексту та дає найбільш повне та адекватне уявлення про особливості текстів.

Підхід до комунікативності як до інтегральної сукупної якості тексту не виключає, а передбачає її подальше вивчення стосовно різних сфер спілкування та текстів різних типів. При цьому правомірно припустити, що комунікативність як сукупна якість тексту набуває різного наповнення та різних форм реалізації.

5) *Мовний* (Гавриленко К., Кухаренко В., Колегаєва І., Матвійчук Т., Олейнікова Г.). У межах цього напрямку текст розглядається як об'єкт лінгвістичного дослідження, зосереджуючи увагу на вивченні мовних засобів різних рівнів у контексті художнього твору з функціонально-естетичної точки зору, а також з огляду на їх відповідність авторському задуму та індивідуальному стилю письма автора. Сьогодні особливо важливим є комплексне вивчення тексту, аналіз його розумових і творчих процесів створення та сприйняття мовної організації. Текст створюється мовною особистістю, автором, і націлений на мовну особу, читача. У ньому виявляється антиномія системності та індивідуальності, поєднуючи типологічно-генетичні та індивідуальні риси.

6) *Жанроцентричний* підхід спрямований на дослідження мовних одиниць у межах конкретної сфери комунікації та мовної ситуації, враховуючи як лінгвістичні, так і позамовні фактори спілкування. Аналіз тексту здійснюється з урахуванням таких чинників, як адресат, адресант, їхні взаємовідносини, цілі спілкування та умови, за яких воно відбувається. Цей підхід тісно пов'язаний із композиційним аналізом, адже композиція є ключовою категорією, що об'єднує форму та зміст твору. Як зазначає Мильруд М.П., «композиція об'єднує й фокусує змістовні та формальні елементи тексту», слугуючи своєрідним каркасом, на якому базується текст [34, с. 18].

Аналіз композиції тексту сприяє оцінці відповідності його структури жанрово-стильовій специфіці твору.

7. *Когнітивний* напрям у лінгвістиці базується на розумінні мови як ключового засобу вираження знань про навколишній світ, відповідно до принципів когнітивної парадигми (О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Лангаккер, Р. Джекендофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі). У цьому контексті текст розглядається як складний знак, що відображає знання автора про реальність, представлену через його індивідуальну картину світу (А. Гольдберг, Дж. Тейлор, А. Ченкі).

Зазвичай у цьому контексті досліджують окремі концепти як ключові елементи картини світу або аналізують семантичні та асоціативно-сміслові поля, пов'язані з концептом. Концептуальна картина світу, відображена в тексті, розглядається як прояв авторського ідіостилу, а також із точки зору її сприйняття та інтерпретації читачем.

Антропоцентризм, як говорилося вище, вимагає розгляду мови як людської діяльності з різних позицій та потребує розвитку нових напрямів у мовознавстві: людина та суспільство (соціолінгвістика); породження та сприйняття мови (психолінгвістика); мова та історія народу-носія (етнолінгвістика); мова та культура (лінгвокультурологія); дослідження мовної системи, яка адаптується, самозберігається (лінгвосинергетика) .

Другої половина ХХ – початку ХХІ ст., період, який систематизує і охоплює всі різнопланові напрями лінгвістичних досліджень. Але О.О. Селіванова наголошує на необхідності виділення двох парадигм, які домінують у сучасний період розвитку мови і вимагають сучасні дослідження – це когнітивний напрям (мова досліджується і розглядається як засіб отримання, зберігання і обробки інформації) та синергетичний напрям (спостерігається взаємодія всіх мовних підсистем і зовнішніх систем середовища) [48, с. 32-36]. На думку О.О. Селіванової, лінгвістика на початку ХХІ століття є еклектичним поєднанням різних методологій і наукових парадигм, що є логічним наслідком методологічних змін і наукових революцій попереднього століття. Розширення обсягу мовознавчих досліджень завдяки

створенню нових маргінальних дисциплін та інтеграції теоретичного потенціалу інших наук перетворило мовознавство на макронауку, яка намагається досягти єдності знань. Глобалізація наукових пошуків та доступність інформації в сучасному світі сприяють зростанню терпимості до різних підходів і течій у мовознавстві.

8) *Синергетичний* напрямок. Синергетична парадигма в лінгвістиці почала активно розвиватися з кінця XX століття, хоча її корені можна знайти ще раніше, в дослідженнях самоорганізації різних мовних явищ.

Синергетика є самостійною наукою, однак її взаємодія з іншими науками полягає в тому, що вона використовує їх парадигми, поняття та підходи до досліджень, доповнюючи їх власним поглядом на самоорганізацію. Багато відомих лінгвосинергетичних досліджень були розроблені в рамках квантитативної лінгвістики – сукупності підходів, спрямованих на створення кількісних описів природних і штучних мов, а також на статистичний аналіз частотності мовних явищ у текстах (Р.Г. Піотровський, Р. Келер, Т.І. Домброван).

Синергетика, як міждисциплінарна наука, з одного боку, спирається на фундаментальні роботи в галузі точних наук у вивченні відкритих нелінійних дисипативних систем, стійкості руху, теорії катастроф, а з іншого, посиляється на концепції, що раніше склалися, і теорії системних досліджень, в яких закладені фундаментальні методологічні основи у пізнанні та описі систем різного рівня, розроблено та затверджено ідею про діалектичну природу складних та високоорганізованих систем, а також ідею єдності принципів системності та розвитку.

Подібна ситуація дає можливість поглянути на текст як традиційний об'єкт лінгвістики, вийшовши за межі власне лінгвістики [44] і визначає текст як «систему, що самоорганізується, самоналаштовується, що володіє властивістю емерджентності» [44, с.24].

Отже, антропоцентрична парадигма наукового лінгвістичного знання виводить на перше місце людини, а мова вважається головною конституючою

характеристикою людини, її найважливішою складовою. Дане положення дозволяє досліджувати текст із сучасних напрямків лінгвістики, а саме з позиції когнітивності та з позиції лінгвосинергетики. Звідси, можна сказати, що текст – це когнітивний, денотативний, емотивний простір, в якому реалізується комунікативна здатність людини. Саме за допомогою тексту особистість реалізує свої комунікативні потреби і від того, наскільки враховані дискурсивні умови, наскільки доцільно відібрано елементи змісту та мовні одиниці, враховані коннотативні значення одиниць мови залежить реалізація комунікативної інтенції адресанта та адресата.

Отже, у вивченні тексту спостерігається велика кількість підходів і напрямів, які доповнюють один одного і допомагають більш глибоко розкрити його природу в лінгвістичному контексті. Така ситуація, подібно до дзеркала, відображає стан сучасної лінгвістики, основною рисою якої, за словами М. Крупи, є поліпарадигмальність [27]. Це дозволяє аналізувати об'єкт з різних точок зору, тобто в межах різних парадигм знань.

1.2 Членування тексту як його іманентна категорія

Текст – не хаотичне нагромадження мовних одиниць різних рівнів, а впорядкована, структурована система. Поняття структури взагалі включає спосіб організації об'єкта як певної цілісної даності. Будь-яка система має власну структуру, т. з. внутрішню будову, що виражається у характері зв'язків її складових частин [24, с. 17]. Саме у структурі художнього твору проявляється перебіг авторської думки, його естетична позиція, його погляд.

Проблема текстового членування перебуває у фокусі уваги багатьох лінгвістів (див. роботи І.В.Арнольд, Н.С.Валгіної, І.Р.Гальперіна, В.А.Кухаренко, Л.М.Лосєвої, Л.А.Новікова, В.В.Одінцова, Г.Я.Солганіка та ін.). Дослідники зазначають, що членування тексту можна розглядати з різних позицій, що зумовлено багатоаспектністю тексту, його композиційної та смислової складністю. Існують різноманітні способи членування тексту, що взаємно доповнюють один одного і свідчать про гнучкість членування.

Спільним є те, що в основі членування тексту на частині лежить комунікативна спрямованість, бо для розуміння того, що ми сприймаємо при читанні, ми активуємо багатий ланцюжок наших асоціативних реакцій, але “засвоюється лише те, чого є посилка у свідомості, у внутрішніх вимог духу” [4, с.64].

Багато досліджень демонструють той факт, що будь-який текст піддається розкладанню на елементи. Це зумовлено особливостями передачі та сприйняття людиною інформації. Той, хто говорить і слухає, прагнуть кожен зі свого боку вичленувати зі світу дійсності та світу тексту найбільш значущі з його точки зору елементи, попередньо розклавши єдиний простір на частини. До того ж графічно та інтонаційно у тексті виділяються слова, речення, абзаци. Ця теза викликала до життя довгі пошуки лінгвістикою тексту основної мінімальної одиниці тексту. Вочевидь, що такою одиницею може бути речення, оскільки речення немає достатньої інформаційної цілісності, тобто. не може бути мінімальною порцією інформації.

Наводилися різні варіанти подібних одиниць — надфразова єдність (О.С. Ахманова, І.Р. Гальперін), абзац, складне синтаксичне ціле (А.М. Пешковський), компонент тексту (І.А. Фігуровський), прозова строфа (Г.Я.Солганик), синтаксичний комплекс (А.І. Овсяннікова), монологічне висловлювання, комунікативний блок і т.д. Поступово в дослідній літературі закріпився термін «складне синтаксичне ціле». Дана лексична одиниця має мінімальну смислову, інформаційну і конструктивну закінченість, збігається з розвитком мікротеми і максимально наближена до тексту.

Деяки науковці вважають, що системність і структурованість тексту пов'язана, передусім, із категорією членування тексту, що визначається різними чинниками, зокрема характером змістовно-фактуальної інформації та прагматичної установки творця тексту.

Текст, зовні організований як лінійна послідовність, насправді є багатоярусною структурою, що складається з кількох взаємодіючих рівнів і має одиниці членування. Як зазначає В.А.Кухаренко, «горизонтальна розгортка у часі в тексті поєднується з вертикальною-за рівнями» [28, с. 29].

Ю.М. Лотман вважає, що уривчастість мовного потоку (зокрема і художнього тексту) є необхідною умовою його існування, і навіть необхідною умовою ефективного здійснення процесу комунікації загалом [66].

Членування, або делімітація від латинського *delimitatio* «розмітка» тексту, може здійснюватися з урахуванням різних критеріїв; відповідно, виділяються різні типи та одиниці членування. В.В. Виноградов та її послідовники справедливо розрізняють композицію як первинно-змістовну, внутрішню структуру твору та архітекtonіку як його первинно-формальну, зовнішню структуру. Композиція є, таким чином, сюжетний рух та/або зміна точок зору, а архітекtonіка - зчеплення певним чином оформлених та завершених відрізків тексту.

Отже, ми можемо сказати, що членування надзвичайно важлива складова для аналізу тексту, оскільки вона дає досліднику можливість оперувати окремими текстовими фрагментами різної протяжності як щодо автосемантичних одиниць. Делімітація тексту виступає у нерозривній діалектичній єдності з категорією зв'язності тексту, і змістовною (когерентністю) і формальною (когезією) стороною. При розгляді цілого тексту, його аналізу, всі автосемантичні фрагменти інтегруються, зв'язуються в єдине когерентне ціле.

1.2.1. Сучасні підходи до делімітації (членування) текстового простору

Структурний підхід у лінгвістичній стилістиці є актуальним, оскільки дозволяє виявити загальні закономірності як структурної, і семантичної організації тексту. Уявлення про текст як складну ієрархічну єдність ставить завдання вивчення різноманітних факторів, які забезпечують зв'язність та цілісність мовних одиниць художній текст. Як зазначає В.А. Кухаренко,

системність та структурованість тексту передбачає можливість його членування елементарні компоненти [28, с.82].

Будь-який вид передачі у тексті, означає одночасне виконання кількох лінгвістичних завдань. Перше і головне завдання - адекватна передача контексту, інформації, тобто того авторського посилу, який був задуманий письменником у вигляді закінченого змісту тексту. У кожному конкретному випадку передача інформації – це складне творче завдання як автора твори, так самого читача, особливо якщо текст містить певні термінологічні чи наукові висловлювання. Але так чи інакше, членування змістовно-формальної інформації у творі, його структура в контексті зафіксовано в основній ідеї твору, а також у розподілі на тему всіх денотацій та конотацій мовних одиниць. Збереження саме цих структур означає адекватне, правильне сприйняття авторського наміру.

Друге найважливіше завдання – збереження стилю та композиції тексту. У певному сенсі ці два поняття нероздільні, проте їхня конкретизація в тексті проявляється по-різному. Стиль тексту можна знайти, досліджувати і передати завдяки наявності його " слідів ", тобто стильових характеристик [43]. Різні функціональні, а також індивідуальні стилі та їх поєднання виявляються у стильових рисах, які оцінюються читатчем, і далі конкретизуються у корпоративній лексиці, фразеології, синтаксисі тощо.

Назви стильових рис (стислість, широкість, логічність, образність, експресивність тощо) – багато в чому загальноприйняті. Не слід без необхідності збільшувати їхню кількість. Однак, це не виключає введення нових стильових рис із новими назвами, якщо вони відображають суть того чи іншого стилю. Так, при лінгвістичному аналізі та перекладі драматичних творів, щоб врахувати авторський стиль, що накладається на мовні стилі персонажів, доводиться запроваджувати стильову рису "інтегрованість". Вона відображає авторський стильовий простір твору, що поєднує дійових осіб. Стильова характеристика " інтегрованість " орієнтує читача збереження інформації у лексиці, фразеології, а головне у композиції тексту.

Композиція є невід'ємною частиною стилю, проявляється у тексті у вигляді формального членування (архітектоніка) чи актуального членування (тема-рема), а й у рольовому чи дієвому членуванні (суб'єкт-об'єкт). Як зазначає, Шульжук Н. "для композиції важливий також взаємозв'язок між формальним, формально-змістовним, змістовним, образним рівнями тексту" [53, с. 43].

Основними текстовими функціями членування є: логічна функція організації повідомлення за однойменним принципом за його семантичною та композиційною структури та емпатична функція, де реалізується організація повідомлення однойменному принципу (висування певних відрізків тексту порушуючи його семантичної та композиційної єдності) [26, 23]. Так, наприклад, з психологічної точки зору текст являє собою систему свідомо та навмисно організованих показників, які мають на меті викликати певну реакцію адресата. Аналізуючи структуру показників, психологи відтворюють структуру реакції. Для лінгвіста врахування закономірностей сприйняття, психологічного портрета реципієнта, абстрагованих у категорії інтеграції, сприяє найповнішого відтворення системи показників, тобто закономірностей організації текстових одиниць.

1.3. Типи членування тексту

Дослідники зазначають, що членування тексту можна розглядати з різних позицій, що зумовлено багатоаспектністю тексту, його композиційної та смислової складністю. Існують різноманітні способи членування тексту, що взаємно доповнюють один одного і свідчать про гнучкість членування. Спільним є те, що в основі членування тексту на частині лежить комунікативна спрямованість, бо для розуміння того, що ми сприймаємо при читанні, ми активуємо багатий ланцюжок наших асоціативних реакцій, але "засвоюється лише те, чого є посилка у свідомості, у внутрішніх вимог духу" [40].

Членування тексту може здійснюватися з урахуванням різних критеріїв; відповідно, виділяються різні типи та одиниці членування. В.В. Виноградів та його послідовники справедливо розрізняють композицію як первинно-змістовну, внутрішню структуру твору та архітектоніку як його первинно-формальну, зовнішню структуру. Композиція є, таким чином, сюжетний рух та/або зміна точок зору, а архітектоніка - зчеплення певним чином оформлених та завершених відрізків тексту.

Враховуючи всі розбіжності, лінгвісти виділяють два основні принципи членування тексту. У першому випадку увага приділяється послідовному зчепленню пропозицій, що відповідає лінійному, синтаксичному членування. У другому випадку – зчепленню кількох речень у смислові фрагменти, що представляє нелінійне, ієрархічне членування тексту.

Так, Н.С.Валгіна розрізняє два види членування мовної організації тексту: *семантико-синтаксичне та композиційно-стилістичне*. Перше передбачає розбивку тексту на висловлювання, міжфразові єдності та фрагменти тексту. Друге розбиває текст на абзаци. “Головна відмінність – частка суб'єктивності та об'єктивності у членуванні тексту: абзаци більше пов'язані з авторською волею, тому той самий текст може бути по-різному розбитий на абзаци. У той же час семантико-структурна будова тексту ... залишається незмінною, вона властива самому тексту” [73,с. 61].

У концепції А.Н.Мороховського та О.П.Воробйової виділяються два способи членування тексту *субстанційний та функціональний* [35, с.226-227].

Субстанційне, або квантитативно-прагматичне членування передбачає виділення в текст одиниць різного обсягу в їхній лінійній протяжності. У даному науковому дослідженні ми будемо використовувати види членування тексту згідно з І.Р.Гальперіна.

1.3.1. Об'ємно-прагматичне членування

Субстанційний вид членування, І.Р.Гальперін називає *об'ємно-прагматичним*, “оскільки в ньому враховується обсяг (розмір) частини та встановлення на читача” [Цит. по 28, с.52].

При об'ємно-прагматичному членуванні маються на увазі такі одиниці, що дають установку на увагу читача, як книга, частина, розділ, глава, параграф, абзац. У той самий час необхідно стежити за принципами виділення цих одиниць, які варіюються у різних типах текстів (наприклад, у науковому і художньому) і залежить від належності тексту до того чи іншого жанру (формату). Так, необхідно пам'ятати, що членування в наукових, ділових, газетних текстах ґрунтується на інших принципах. У тексті, який виконує естетико-пізнавальну функцію, чільним принципом членування виступає логічна організація повідомлення.

Особливий вид членування тексту прийнятий у дипломатичних документах - у пактах, статутах, договорах, меморандумах та ін. Цифрові та літерні покажчики членування зустрічаються тут дуже часто.

Членування в газетних текстах підпорядковується в основному прагматичній установці та обмеженню місця, але надто стисла форма, в якій укладено повідомлення може навіть порушити логічний і прагматичний аспекти членування. В окремих випадках в одному абзаці містяться інформації різного плану, які можна було б подати у дрібному вигляді [Цит. по 28, с.52].

Можна відмітити, що особливості об'ємно-прагматичного членування текстів різних жанрів, їх структурно-композиційні особливості, характер інформаційної насиченості лінійних відрізків є насамперед проявами авторського наміру оптимально організувати текстовий матеріал з тим, щоб досягти максимального ефекту інформування читача.

1.3.2. Контекстно-варіативне членування

Функціональне членування, на думку А.Н.Мороховського, має на меті виділити елементи тексту незалежно від їхньої лінійної протяжності. До уваги береться комунікативна спрямованість тексту, його функціональна значимість та роль в організації тексту. Виходячи з цього, виділяють композиційно-мовленнє членування, при якому текст членується на композиційно-мовленнєві форми: оповідання, опис, міркування, діалогічну та монологічну мову [35, с.226].

І.Р.Гальперін називає даний вид членування *контекстно-варіативним*.

Відповідно до нього виділяються такі «форми речетворчих актів»:

1) мова автора:

- а) оповідання,
- б) опис природи, зовнішності персонажів, обстановки, ситуації, місця дії та ін.,
- в) міркування автора;

2) чужа мова:

- а) діалог (з вкрапленням авторських ремарок),
- б) цитація;

3) невластне-пряме мовлення» [Цит. по 28].

Гальперин І. докладно пояснює суть такого типу членування: «У контекстно-варіативному членуванні тексту завдання автора зводиться до переключення форм речетворчих актів, наприклад, з опису на діалог, з діалогу на авторські міркування і т. д. Такі перемикання сприяють більш рельєфному зображенню обстановки, в якій протікає комунікація, та дають можливість варіювати засоби передачі інформації. Відомо, яку велику роль відіграє мовна характеристика героїв у загальній концептуальній інформації твору. З іншого боку, міркування автора, що вриваються у сценічні епізоди роману (повісті), значно доповнюють цю інформацію. Векторна спрямованість таких міркувань також має прагматичну установку [Цит. по 28, с.47].

Контекстно-варіативне членування тексту - одне із засобів наближення читача до подій, що повідомляється, воно робить його як би учасником цих подій. Це особливо відчутно, коли авторське оповідання переключається на діалог. Розмова двох персонажів мимоволі втягує читача в обмін репліками, змушує внутрішньо чути промову персонажів, чим значно підвищує його емоційну напругу. Діалог опосередковано спрямований на читача. На відміну від монологу, де читач, немов сторонній спостерігач, стежить за розгортанням думок персонажа, діалог активно залучає його до подій. Як обмін репліками, діалог є динамічнішим за монолог: швидка зміна інтонаційних, смислових та музичних характеристик, підказаних графічними засобами й ремарками автора, зосереджує увагу читача як на тому, що сказано, так і на тому, як це сказано. У монологі увага читача зосереджена змісті, а чи не формі висловлювання. Виняток становить риторично оброблений монолог.

Для нашого дослідження є принципово важливий аспект, що членування тексту залежить не лише від суб'єктної приналежності мовних партій, що належать оповідачу і персонажу, а й у буквальному значенні від точки зору, автора, персонажа, його місця знаходження. Контекстно-варіативний вид делімітації демонструє здібності автора твору плавно відображати всі події наприклад, з опису на діалог. Такі перемикання сприяють більш рельєфному зображенню обстановки, у якій протікає комунікація, і дають можливість варіювати засоби передачі.

Можно сказати, що контекстно-варіативний принцип членування, безперечно, актуальний для будь-якого художнього тексту, тому що він, по-перше, співвідноситься з проблемами виділення функціонально-змістових (Валгіна) та функціонально-композиційних типів мовлення [7]. По-друге, контекстно-варіативний принцип членування орієнтований на виділення «композиційно-мовленнєвих автономій» [9, 59], тобто на облік комбінації прямої мови, авторської мови та невластно-авторської (невласно-прямої) мови в композиційній побудові твору [9, 27]. Їх сутність розкривається у зв'язку з проблемами стилістики тексту та з явищем суб'єктивації авторської розповіді.

Необхідно зазначити, що ці два типи членування запрограмовані, обумовлені наміром автора. Адже безперечно, перетворюючи світ реальної дійсності в художній твір, автор насамперед веде пошук, вибір та розподіл мовних засобів, які роблять художній твір доступним для розуміння. Як слушно зазначила І.М.Колегаєва, “членування будь-якого тексту, будь він художній, діловий, газетний чи науковий, має двояку основу: окремо подати читачеві відрізки для того, щоб полегшити сприйняття повідомлення та для того, щоб автор для себе усвідомив характер тимчасового, просторового, образного, логічного та іншого зв'язку відрізківповідомлення”[23, с.17].

Отже, зіставляючи два типи членування, контекстно-варіативне та об'ємно-прагматичне, приходиш до висновку, що вони мають одну й ту саму мету, але різними засобами. В їх основі лежить членування об'єктивної дійсності на сприйняті нашою свідомістю, упорядковані, якимось організовані відрізки. Безперервний континуум не дає можливості зупинитися на окремому, приватному та перешкоджає адекватному осмисленню того, що відбувається.

1.3.3. Делімітація як синергетичний процес

Структуру художнього твору зазвичай називають композицією. Композиція — це поділ і взаємодія різних елементів або, іншими словами, компонентів літературного твору. По суті, композиція визначає спосіб організації тексту. При цьому можна розглядати як зовнішню організацію твору (поділ на глави, частини, акти, явища, строфи), так і структуру художнього змісту, внутрішню основу твору (тобто, внутрішнє розподілення інформації в тексті).

У понятті композиції мовного твору відбивається зв'язок його конструкції зі складністю переданого у ньому сенсу, зв'язок з обсягом твору, з особливостями його мови. Поняття композиції дають різні визначення та надають різного змісту. Найбільш відомі пояснення суті цього поняття сягають робіт Б.А. Успенського, Г.Г. Москальчук, О. Моля, Е.Г. Різель, У. Еко.

Матковська Г.О розуміє композицію тексту не з позицій архітекτονіки, макросинтаксису, компонування змісту, а як ієрархію повторів, циклів, зон впливу, сильних та слабких позицій, що висувають/не висувають смислового акценту на перший план. Позиція елементів цієї ієрархії у тексті пов'язується з кількістю словоформ, які відраховуються від початку тексту, і таким чином стає можливим квантитативний аналіз, який дає несподівані статистичні результати[30].

Найбільш розгорнутий системно-структурний опис композиції мовного твору належить М.П. Брандес, Е.Г. Різель та пов'язаний з теорією функціональних стилів і мовних жанрів. Ця концепція включає розуміння функціональних стилів як глобальних комунікативних умов, які створюються між автором і читачем, між розмовляючим і слухачем.

Спільним у всіх визначеннях є розуміння композиції як деякої ієрархічної конструкції, що охоплює різні рівні мовленнєвого твору – його формальне членування, зміст, образний, концептуальний рівень тощо. буд. Як відмічає Піхтовнікова Л. «композиція – це система різнорівневих елементів тексту. У неформалізованих текстах (художніх, публіцистичних, науково-популярних та ін.) композиція має тенденцію до самоорганізації, до наперед непередбачуваного вибору адресантом цієї конструкції та мовних засобів її реалізації [44].

Узагальнюючи різні підходи до розуміння композиції, можна відзначити, що на кожному рівні структури тексту можна визначити його базові елементи чи одиниці. Зокрема, до найменших одиниць ритму належать стопа та такт; найменшою одиницею художньої мови є фраза; для сюжету — це окремий рух або «жест», а для фабули — подія чи мотив. Художній зміст представлений такими одиницями, як образ людини, характер, образ предмета чи явища. Одиницею композиції вважається елемент твору, що зберігає певну форму, спосіб або «ракурс» літературного зображення, наприклад: динамічне оповідання, статичний опис (характеристика), діалог, репліка, монолог, внутрішній монолог, лист персонажа, ліричний відступ тощо.

Єдині елементи всіх композиційної структури тексту, на нашу думку, дозволяють подивитися на текст із більш сучасної позиції його аналізу, а саме з позиції синергетичного аналізу. Синергетичний підхід вивчає самоорганізацію та саморегулювання системи тексту у спільній еволюції лінгвістичного, когнітивного та культурного простору. Як зазначає Кочан І.М. Н., з позиції синергетичного аналізу, твір розглядається як мікрокосмос, що синтезується автором і який проходить певні стадії свого становлення, трансформується з урахуванням точки зору письменника і вибором останнього наративної перспективи [24].

Розглядаючи створення художнього твору з позиції когнітивної лінгвістики, можна звернутися, перш за все, до ролі концептів та сутності пошуку цих концептів у майбутній нейронній мережі письменника, у його замислі та його інтенції. Зазвичай мета створення мовного твору не піддається чіткому формулюванню. Замість неї у свідомості спочатку присутні окремі ознаки та фрагменти цієї мети, їх оцінка, а також не повністю усвідомлене прагнення щось повідомити адресату, вплинути на нього. У таких умовах дуже важливо вибрати певну позицію та певну структуровану послідовність та нелінійність подачі матеріалу.

Як відмічає Домброван Т. І., «нелінійність мовної структури може проявлятися, наприклад, в порядку мовних елементів при утворенні мовного ланцюжка»[17, с. 98]. Тобто можна зазначити, що завдяки синергетичному підходу відстежується спонтанність в утворенні мови і як середовище спілкування впливає на зміст мовних висловлювань.

Піхтовнікова Л. підкреслює, що справжня самоорганізація сенсу текста на мовно-мовленнєвому етапі є організація у мовному творі конкуруючої взаємодії його актуального членування та її надфразової єдності [43].

Актуальне членування тексту відображає силогічну пов'язаність смислів і визначає структуру висловлювання. Водночас силогізм, як відомо, не здатен передати контекстні чи підтекстові значення, такі як коди, художні образи чи алегорії. Для цього необхідно, щоб окремі елементи тексту

спрямовували читача до попередніх або наступних частин цього чи іншого тексту, створюючи своєрідні часові й просторові фрактали.

З синергетичної точки зору створення та членування тексту можна розділити на три етапи: 1) когнітивний (етап задуму, планування, обліку обмежень); 2) прагматичний (створення стратегій, інтенцій автора твору, які реалізують задум письменника); 3) етап мовної та мовної реалізації (вibор оповідання чи оповідача, вibор композиційно-мовних форм та стратегій у мові автра, персонажа).

Перший і другий етап синергетичного членування тексту складають зміст *атрактора* – ментального конструкту, який спрямовує авторський процес створення змістовно-фактуальної інформації у потрібне русло послідовного досягнення цілей. Опонентом атрактора є *репелер*, його зміст відбивається у третьому етапі, де відбувається вibір певних стилістичних, мовних засобів створення тієї картини художнього світу, який був у автора.

Отже, всі вище перераховані характеристики створення тексту вказують на міждисциплінарність та складність самого поняття текст, який розглядається «як динамічна, відкрита і нестійка система, що підкоряється внутрішнім і зовнішнім законам утворення і взаємодіє з іншими видами тексту» [29, с.212].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Теоретичні аспекти дослідження тексту як об'єкту лінгвістичного дослідження привели до наступних висновків:

1. друга половина XX - початок XXI століття яскраво демонструє гуманітарні ідеї орієнтації людиноспрямованості або антропоцентризму в багатьох сферах наукового пізнання, які безпосередньо служать основою пізнання навколишнього світу, пізнання та ролі суспільства в ньому. У цьому контексті особливе місце посідає текст як феномен лінгвістики та культури, як

феномен освітньої парадигми. В антропоцентричній освітній парадигмі текст став затребуваним як основна дидактична одиниця;

2. текст - явище складне та багатоаспектне, існують такі підходи: лінгвоцентричний; текстоцентричний; антропоцентричний; когнітивний. Найбільш традиційний для аналізу тексту лінгвоцентричний підхід;

3. завдяки антропоцентричному підходу у дослідженні тексту можна виділити сучасні напрями вивчення та аналізу тексту як лінгвістичної одиниці: *психолінгвістичний, прагматичний, дериваційний, комунікативний, мовний, жанроцентричний, когнітивний, синергетичний.*

4. текст – не хаотичне нагромадження мовних одиниць різних рівнів, а впорядкована, структурована система. Поняття структури взагалі включає спосіб організації об'єкта як певної цілісної даності. Будь-яка система має власну структуру, т. з. внутрішня будова, що виражається у характері зв'язків її складових частин. Саме у структурі художнього твору проявляється перебіг авторської думки, його естетична позиція, його погляд.

5. композиція є невід'ємною частиною стилю, проявляється у тексті у вигляді формального членування (архітектоніка) чи актуального членування (тема-рема), а й у рольовому чи подієвому членуванні (суб'єкт-об'єкт).

6. дослідники зазначають, що членування або делімітацію тексту можна розглядати з різних позицій, що зумовлено багатоаспектністю тексту, його композиційної та смислової складністю. Існують різноманітні способи членування тексту, що взаємно доповнюють один одного і свідчать про гнучкість членування.

7. враховуючи всі розбіжності, лінгвісти виділяють два основні принципи членування тексту. У першому випадку увага приділяється послідовному зчепленню пропозицій, що відповідає лінійному, синтаксичному членуванню. У другому випадку – зчепленню кількох речень у смислові фрагменти, що представляє нелінійне, ієрархічне членування тексту. У даному науковому дослідженні використовуємо традиційні поняття видів членування тексту, а саме: *об'ємно-прагматичним*, де маються на увазі такі

одиниці тексту, як книга, частина, розділ, глава, параграф, абзац та *контекстно-варіативне членування*, яке має на меті виділити елементи тексту незалежно від їхньої лінійної протяжності.

8. Елемети всіх композиційної структури тексту, дозволяють подивитися на текст із більш сучасної позиції його аналізу, а саме з позиції синергетичного аналізу. Синергетичний підхід вивчає самоорганізацію та саморегулювання системи тексту у спільній еволюції лінгвістичного, когнітивного та культурного простору.

РОЗДІЛ II

КОНТЕКСТНО-ВАРІАТИВНЕ ЧЛЕНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ

2.1. Композиційно-мовленнєва форма в системі контекстно-варіативного членування одиниць тексту

Як зазначає В.А.Кухаренко, художній текст, організований точкою зору автора або персонажа, "не є гомогенним утворенням, а є поліфонічною структурою, що містить кілька "голосів", "планів",... які різняться у функціональному, тематичному та мовному відношеннях, що доцільно досліджувати окремо як різні типи викладу"[28, с.6]. Останні створюються і спрямовуються безпосередньо автором і значною мірою залежать від вибору оповідача, або, інакше, тієї точки зору, яка і буде виступати організуючим початком художнього оповідання, що визначає як мовну тканину всього художнього тексту, так і ступінь висвітлення подій.

Композиційно-мовленнєві форми (КМФ) як складові художнього твору відомі з часів античної риторики, що розглядала КМФ як "окремі пологи прози або елементи прозового твору" [39, с.127]. У стародавніх риториках розрізняли "промови догматичні", під якими розуміли міркування, та "історичні", зміст яких становив опис, зображення зовнішнього життя в просторі та оповідання, зображення зовнішнього життя в часі. Відповідно до цієї класифікації здавна розрізняли такі типи текстів, як оповідні, описові та міркувальні.

Хоча КМФ були предметом вивчення в багатьох лінгвістичних дослідженнях (Бабелюк О.А. 2010, Бехта І.А. 2010, Іщенко Н. Г.2014, Калинюк Е. А. 2002, Крупа Н. 2005, Маціко Л.І. 2011, Олейнікова Г.О. 2010, Розанова О. А 1999, Піхтовнікова Л. С. 2000, Радзієвська Т. В. 1993, Сухова А. В. 2017) а сам термін був уведений у філологічний ужиток ще у 20-х роках В.В.Виноградовим, досі теорію композиційно-мовленнєвих форм не можна вважати усталеною.

На користь такого висновку свідчать принаймні два факти: по-перше, відсутність термінологічної одноманітності, по-друге, класифікаційний різнобій.

В англо-американських дослідженнях композиційно-мовленнєві форми набули різних визначень, і методика їх виокремлення ґрунтується на різних принципах. Наприклад, використовуються такі найменування: "type of narration"(Pelc 1991), "discourse type" (Hendricks 1993), "prose system" [Gordon 1966], "narrative modes" (Bouheim 1975, Brooke J. 2017).

Відсутність термінологічної одноманітності у визначенні КРФ спостерігається і у вітчизняній лінгвістиці. Використовуються такі терміни: "логічні єдності", "сміслові типи мовлення", "функціонально-сміслові типи мовлення", "контекст", "композиційно-синтаксична форма", "мовленнєва форма", "компонент мовлення", "комунікативний тип мовлення" або "регістр".

У філологічній науці не існує і єдиного підходу до визначення сутності КМФ. На думку Н.В.Бесметрної, КМФ "являють собою модальні єдності, у

яких усі речення, що їх складають, об'єднуються єдиним ставленням мовця (того, хто пише) до предмета висловлювання" [8, с.16].

Згідно з цією концепцією, КМФ розглядаються двояким чином: як знакові знаряддя створення закінчених текстів і як самостійні предметні утворення. Композиційно-мовленнєві форми як знаряддя мовленнєвої діяльності мають бінарну сутність і специфічну внутрішню структуру. З одного боку, - це форми мислення, а з іншого - форми мовлення. Як зазначає Ходос О. « Композиційно-мовленнєві форми – це складні функціональні текстово-мовленнєві єдності, що структурують думку, впорядковують її розвиток і забезпечують її цілісність та завершеність. Вони є модальними єдностями, специфічність яких визначається типами внутрішньотекстових зв'язків, до яких належать просторове співположення (опис), темпоральна послідовність (розповідь) і каузальність (роздум)» [52].

Закордоні філологи зазначають, що «функціонально-смісловий тип мовлення - це свого роду модель комунікації» [62]. Текст відповідно "реалізує певну комунікативну інтенцію (намір, завдання)", а отже, визначає тип тексту, тобто функціонально-смісловий тип мови:

-) "повідомити, констатувати (опис);
- 2) розповісти, зобразити (оповідання);
- 3) порівняти, резюмувати, узагальнити (визначення, пояснення);
- 4) обґрунтувати, довести, спростувати, викрити (аргументація, міркування);
- 5) спонукати, просити, наказати (інструктаж)" [62].

У цьому дослідженні перевага надається терміну "КМФ": "З одного боку, це форми, в яких у реальній дійсності здійснюється процес мислення, з іншого боку, це форми мовлення, тобто форми комунікації, в яких знання оформлюються для адресата... вони носять знаковий характер, а отже, мають триєдину сутність: змістовно-логічну, структурну та функціональну" [7].

Що ж стосується таксономії композиційно-мовленнєвих форм, то єдиної думки щодо кількості та складу КМФ також не існує. Традиційно

виокремлюють три основні форми: оповідь, опис і міркування. Зазначеної класифікаційної схеми дотримуються такі лінгвісти, як М.П.Брандес, В.М.Беньямінова, О.А.Іванчикова, В.А.Кухаренко, Л.М.Лосєва, Т.Я.Солганик. Іноді подібний ряд виглядає дещо інакше: повідомлення, опис, міркування[50].

Деякі дослідники виокремлюють чотири форми КРФ. Так, у роботах Н.С. Валгіної на додаток до трьох традиційних типів називається четвертий - "інструктування" - рекомендації до дій як четвертий тип КРФ [73, с.78].

О.А. Розанова розрізняє могологічні типи мовлення: розповідь, опис, міркування та діалогічні (запитання, спонукання) функціонально-сміслові типи мовлення [47].

Аналогічна картина спостерігається і в роботах Т. В.Радзівської. На думку дослідника, "монологічне мовлення будується як два ряди послідовностей: аргументативні та такі, що представляють (образотворчі) послідовності"[46]. Звідси виокремлюються чотири типи КМФ: "визначення", "міркування", "характеристика" і "розповідь".

У зарубіжній лінгвістиці також немає єдиної думки з приводу кількості КМФ. Так, німецькі дослідники, В.Фляйшер і Г.Міхель, виокремлюють лише два основні типи КМФ: імпресивний та інформативний. Інформативний тип КМФ характеризується вираженням точності, ясності, відносної стислості. Основною рисою КМФ імпресивного типу виступає суб'єктивність, що виявляється в етичній та естетичній оціночності з чітко вираженою експресивністю (117).

Р.Богранд виокремлює три основні типи композиційно-мовленнєвої структури тексту: "narration", "description", "argumentation" [56].

Розгляд різних класифікацій можна було б продовжити. Однак ми не ставимо своїм завданням проведення аналізу наявних підходів до виділення композиційно-мовленнєвих форм. На наш погляд, розв'язання питання про класифікацію КМФ слід шукати не стільки в збільшенні кількості КМФ, скільки в детальнішому дослідженні структури цих мовленнєвих форм, тому

що ці композиційно-мовленнєві форми є не просто категоріями стилістики та літературознавства, а й притаманні мисленню всіх людей, які володіють ними інтуїтивно. КМФ - це своєрідні цілісності, що володіють власними якостями, які не зводяться до якостей речень, що їх складають, а визначаються структурним зв'язком речень. Саме структура надає цілісності та стійкої форми КМФ.

Під час проведення дослідження КМ структури науково-фантастичних творів ми ґрунтуємося на традиційній класифікації КМФ і розрізняємо "розповідь", "опис" і "міркування".

Варто зазначити, що структура КМФ детермінована певними філософськими категоріями часу, простору і причини. Простір виражає порядок розташування предметів, що одночасно співіснують, час - послідовне існування явищ, що змінюють одне одного, причина - необхідний зв'язок явищ, з яких одне зумовлює і породжує інше. Ці категорії й лежать в основі типових композиційно-мовленнєвих форм. Звідси розповідь розкриває динаміку розвитку подій можливого світу естетичної дійсності, тобто світу художнього твору, опис - це перерахування ознак, властивостей предмета цього світу, міркування - "дослідження предмета або явища, розкриття їхніх внутрішніх ознак, доказ певних положень" [73, с.]. Міркування відображає прагнення суб'єкта формувати своє ставлення до викладених подій художньої дійсності: міркувати, зіставляти, аналізувати.

У цьому дослідженні розглядаються три КМФ - "розповідь", "опис" і "міркування" в жанрі наукової фантастики. Гіпотеза впливу жанру на композиційно-мовленнєві форми була підтверджена в дисертаційному дослідженні О.А.Розанової. На матеріалі публіцистичної та художньої прози дослідниця розглядає функціонування, лексичні та граматичні маркери, а також функціонально-стильову та жанрову залежність КМФ[47, с.5-6].

Своє завдання ми вбачаємо в аналізі дистрибутивних і функціональних особливостей композиційно-мовленнєвих форм у науково-фантастичному

жанрі та впливі останнього на репрезентованість і співвідношення даних текстових одиниць контекстно-варіативного членування.

Розглянемо репрезентованість КМФ недиференційовано, з метою виявлення та характеристики їхніх кількісних, структурних і функціональних параметрів.

Так, співвідношення КМформ у складі науково-фантастичних творів представлено в таблиці 2.1.

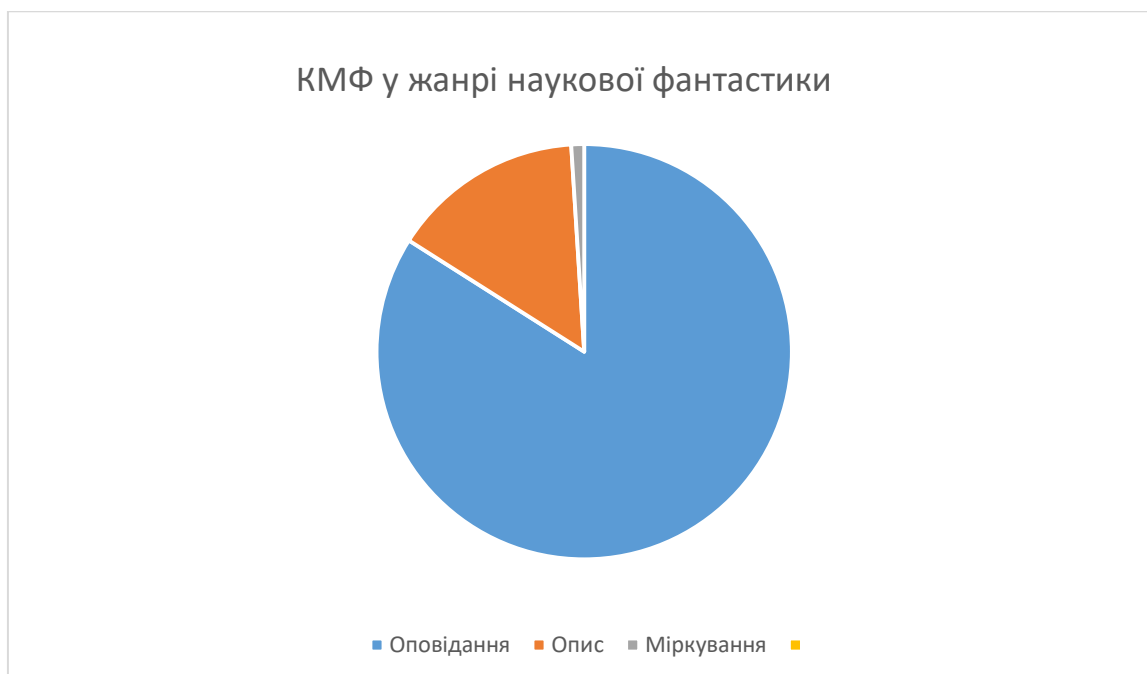
Таблиця 2.1.

Репрезентованість КМФорм в англomовній науковій фантастиці

жанр	КМФ	Оповідання	Опис	Міркування
	Твір			
роман	The Invisible Man /G.Wells /	87%	12%	1%
	"The Door into Summer" /Robert Heinlein/	84%	15%	1%
	Средній показник %	85.5	13.5	1

Графічна репрезентованість КМФ у науково-фантастичній прозі має такий вигляд (див. Малюнок 2.1.)

КМФ у жанрі наукової фантастики

Превалювання КМФ "оповідь", притаманне художній літературі загалом, спостерігається і в творах аналізованого жанру, де оповідь конструює незвичний, ірреальний світ, зміщений за віссю історичного часу та подекуди, подекуди просторово віддалений від планети Земля.

Як бачимо з таблиці 2.1, КМФ "розповідь/ оповідання" у науково-фантастичних творах у середньому становить 85.5%, що набагато більше перевищує використання інших КМ форм, таких як КМФ "опис" і "міркування". Дане ствердження можна продемонструвати наступними прикладами з аналізованих творів. Перший приклад взято з роману Г.Уелса «Людина-невидимка»

The stranger came early in February, one wintry day, through a biting wind and a driving snow, the last snowfall of the year, over the down, walking from Bramblehurst Railway Station, and carrying a little black portmanteau in his thickly-gloved hand. He was wrapped up from head to foot, and the brim of his soft

felt hat hid every inch of his face save the shiny tip of his nose; the snow had piled itself against his shoulders and chest, and added a white crest to the burden he carried. He staggered into the "Coach and Horses" more dead than alive, and flung his portmanteau down.

Mrs. Hall lit the fire and left him there while she went to prepare him a meal with her own hands. A guest to stop at Iping in the winter time was an unheard-of piece of luck, let alone a guest who was no "haggler" and she was resolved to show herself worthy of her good fortune.

Наступний приклад, який яскраво демонструє вживання автором роману КМФ «оповідання» взято з роману Р. Хайнлайна "The Door into Summer"»:

I finally settled on the year 2000, a nice round number and only thirty years away. I was afraid that if I made it any longer I would be completely out of touch. The changes in the last thirty years (my own lifetime) had been enough to bug a man's eyes out-two big wars and a dozen little ones, the downfall of communism, the Great Panic, the artificial satellites, the change to atomic power-why, when I was a kid they didn't even have multimorphs.

I might find 2000 A.D. pretty confusing. But if I didn't jump that far Belle would not have time to work up a fancy set of wrinkles.

Наведені фрагменти з романів можуть бути віднесені до оповіді/повідомлення, опису/характеристики та міркування, оскільки інформують читача про дії персонажів оповідання, дають короткий опис, характеристику планети, де розгортаються основні події, а також міркування оповідача.

Присутність КМФ у складі художнього тексту залежить насамперед від мети і від концептуального задуму автора твору. Включення або невключення тієї чи іншої мовленнєвої форми в загальну тканину художнього тексту, зміна цих форм викликана прагненням автора точніше відобразити свою думку, відобразити свою позицію і допомогти читачеві достовірно і правдоподібно сприйняти вигадану картину художньої дійсності. При цьому в різних жанрах

художньої літератури буде різне співвідношення зазначених мовленнєвих форм, бо в реальності всі вони змішуються, взаємодіють, і виокремлення їх вельми умовне. Н.С.Валгіна зазначає, "що основні ознаки, які допомагають розрізнити ці типи, виявляються в рамках окремого висловлення, тобто домінантною ознакою функціонально-сміслових типів мовлення (у нашій термінології = КМФ) виявляється характер рематичних компонентів висловлення" [73, с.78].

Розглянемо детальніше представленість і співвідношення композиційно-мовленнєвих форм: оповідання, опис і міркування в жанрі наукової фантастики.

2.2. Композиційно-мовленнєва форма "оповідання"

Оповідання - це динамічна композиційно-мовленнєва форма, яка дає уявлення про розвиток подій у часовій послідовності. Ця мовленнєва форма акцентує свою увагу на активних діях, процесах і порядку перебігу дій. Оповідь, на відміну від опису та міркування, динамічна, тому в ній можуть постійно змінюватися тимчасові плани, а дієслова тут, на відміну від опису, завжди акціональні й у повному обсязі передають властиві їм лексичні значення.

Аналізуючи структурно-логічний зміст композиційно-мовленнєвої форми "оповідь", А.К. Олімська зазначає, що основною категорією, яка формує цю композиційно-мовленнєву форму, є категорія часу [39]. Аналогічної точки зору дотримуються й інші лінгвісти, які займаються дослідженням композиційно-мовленнєвих форм, хоча ознаки категорії часу трактуються деякими з них по-різному.

КМФ "розповідь" представляє зображення послідовних подій. При цьому остання може мати безліч різновидів: подія світового масштабу, масштабу країни, регіону тощо. Для науково-фантастичного твору важливим є та динаміка, що притаманна кожній події, яка розгортається в темпоральному зсуві історичного часу та простору перед адресатом мовленнєвої діяльності.

Послідовність подій полягає в тому, що одна подія примикає до іншої, одна подія відбувається слідом за іншою, утворюючи певні ряди подій. Розповідь про події становить сюжетну основу художнього прозового твору, і роль КМФ "розповідь" для художнього твору особливо велика. Так, О.А. Розанова, аналізуючи використання КРФ у складі художніх творів, говорить про розповідь як про найбільш частотну композиційно-мовленнєву форму [47, с.10]. Н.С.Валгіна зазначає, що розповідь - "динамічність, активність дієслівної форми, її повнозначність і повноцінність" [73, с.85].

Оповідання має низку характерних ознак, серед яких дослідники насамперед виокремлюють сюжетність, подієвість, акціональність і часову послідовність подій. Як правило, події в оповіданні постають як завершені, у результаті створюється певна дистанція між оповіданням про події та викладеними подіями - епічна дистанція.

Оповідання можна вважати головною, основною частиною авторського монологічного мовлення. Як і інші КМ форми, оповідь являє собою відображення реальної або вигаданої дійсності, в якій протікає дія оповідання, повісті або роману. Як зазначає В.А.Кухаренко, саме ця КМФ перебирає на себе основне сюжетне навантаження: повідомляє про дії та стани, що розвиваються, що робить його динамічним [28, с.167].

Функції композиційно-мовленнєвої форми "оповідання" в художньому тексті різноманітні, пов'язані з індивідуальним стилем, жанром, предметом зображення.

У художньому тексті виокремлюють такі способи оповіді: епічну, драматичну та ліричну.

Можна виокремити також конкретну, узагальнену та інформаційну оповідь. Конкретна оповідь — це розповідь про чітко визначені, хронологічно послідовні дії однієї або кількох дійових осіб. Узагальнена оповідь описує конкретні дії, які є типовими для багатьох ситуацій або характерними для певної обстановки, наприклад, у наукових текстах. Інформаційна оповідь надає відомості про дії чи стани без їх детальної конкретизації та

хронологічної послідовності; зазвичай вона має форму переказу про дії суб'єкта або непрямого мовлення.

Для нашого аналізу репрезентованості КМФ було вибрано два найпопулярніші науково-фантастичні романи Р.Хайнлайна “The Door into Summer” та Г.Уелса “The Invisible Man”.

Продемонструємо основну сюжетну лінію цих творів.

Роман Р.Хайнлайна “The Door into Summer”, це бестселерів номер один за версією New York Times.

Дія роману починається 1970 року. Деніел Бун Девіс - талановитий винахідник-роботехнік. Разом із Майлзом Джентрі, своїм найкращим другом, Ден створює маленьку компанію, сподіваючись отримувати достатній прибуток від своїх винаходів.

Девіс створив геніальний винахід — «Спритного Френка», робота, який би полегшив життя всім жінкам, взявши на себе значну частину роботи по дому. У результаті Ден залишається ні з чим, а єдиними своїми друзями вважає kota Петронія Арбітра (Піта). У цей час у світі широкого поширення набули організації, які пропонують людям заморожування. Ден вирішує лягти в «довгий сон», щоб прокинутися через тридцять років і помститися своїм кривдникам, коли ті вже постаріють.

Прокинувшись 2000 року, Девіс бачить абсолютно нове життя, у якому змінилися як назви міст, а й політичні системи багатьох країн (у Франції, наприклад, знову встановилася монархія). Також значних змін зазнала економіка, золото знецінилося і коштує досить дешево.

Якось від колеги Ден дізнається, що геніальний фізик Х'юберт Твішел винайшов машину часу, яка суворо засекречена, оскільки вона є одним із побічних ефектів військової розробки. Так, він потрапляє в 1970 рік, щоб змінити минуле: врятувати свою справу, захистити Фредеріку від Майлза і знову лягти в довгий сон.

Як бачимо сюжет роману дуже динамічний і захоплюючий.

Другий роман, представлений видатним англійським письменником Гербертом Уеллсом, — це «Невидимець». У ньому розповідається про долю англійського вченого-медика, а згодом фізика Гріффіна, який винайшов пристрій, що робить людину невидимою, а також препарат, що знебарвлює кров. Однак для досягнення повної невидимості людина мала бути альбіносом, чим сам Гріффін і був. Гріффін не прагнув одразу оприлюднити своє відкриття, сподіваючись, що пізніше це стане ще більшою сенсацією. Але через матеріальні труднощі він не зміг продовжити свої дослідження. В результаті у нього виникла ідея «зникнути» і почати абсолютно нове життя як невидимка.

Оскільки Гріффін боявся переслідувань поліції після того, як господар будинку, в якому він проживав, подав скаргу на його підозрілу та незрозумілу діяльність, а також можливого подальшого розслідування, він вирішив відправити поштою записи про свої експерименти, перейти в невидимий стан, знищити апарат і підпалити будинок, щоб остаточно знищити всі сліди. Спочатку він відчував себе як «зрячий серед сліпих». Однак незабаром стало зрозуміло, що його ситуація зовсім не така ідеальна. Без апарату він не міг зробити невидимими свою їжу і одяг, тому змушений був ходити голим і страждати від холоду, а їсти лише рідко й у таємниці від інших. Крім того, він не міг оголосити про себе, оскільки боявся, що його спіймають і виставлять на показ у клітці.

Усе це змусило його опинитися в становищі ізгоя, який уникає людського суспільства. Гріффін оселився в селі Айпінг і почав працювати над поверненням собі звичайного "видимого" вигляду (саме з цього починається розповідь; тобто, все вищевикладене читачеві стає відомим тільки ближче до фіналу). Однак через деякий час у нього закінчилися гроші, і йому знову довелося сховатися.

Гріффін звернувся за підтримкою до вченого на ім'я Кемп, з яким він колись разом навчався. Гріффін запропонував почати кампанію терору і залякування людей, кінцевою метою якої було б захоплення влади. Але Кемп

відмовився співпрацювати з невидимкою і викликав поліцію. Тоді невидимка засудив Кемпа до смерті і почав полювання за ним, але в кінцевому підсумку це призвело до загибелі Гріффіна. Його схопив і вбив розлючений натовп. Після настання смерті його тіло знову стало помітним. Секрет невидимості так і не був відновлений, оскільки свою машину Гріффін знищив.

Виконавши аналіз науково-фантастичних творів, а саме романа Г.Уелса “The Invisible Man” та романа Р.Хайнлайна “The Door into Summer”, ми можемо сказати, що науково-фантастичній прозі характерне істотне домінування цієї КМФ (див. табл. № 2.1). Саме через оповідання автори науково-фантастичного жанру розкривають усю динаміку незвичних дій і явищ, що розвиваються, описують різноманітні подорожі в часі та просторі, знайомлять читача з мешканцями інших світів. Усе це й визначає зміст авторської оповіді в науково-фантастичних творах.

Ось характерні фрагменти, що представляють КМФ форми "оповідання" у складі науково-фантастичного тексту.

As she opened the door, she saw her visitor sitting in the armchair before the fire. The only light in the room was from the fire. It was quite dark. But for a second it seemed to her that the man had an enormous mouth wide open, it took the whole of the lower portion of his face. It was the impression of a moment. Then he put up his hand. She opened the door wide so that the room was lighter, and she saw him more clearly, with the muffler held to his face, just as she had seen him hold the napkin before. The shadows, she thought, had tricked her (H.Wells)

For a decade, Norman Johnson had been on the list of FAA crash-site teams, experts called on short notice to investigate civilian air disasters. The first time had been at the United Airlines crash in San Diego in 1976; then he had been called to Chicago in '78, and Dallas in '82. Each time the pattern was the same-the hurried telephone call, frantic packing, the absence for a week or more. This time his wife, Ellen, had been annoyed because he was called away on July 1, which meant he would miss their July 4 beach

barbecue. Then, too, Tim was coming back from his sophomore year at Chicago, on his way to a summer job in the Cascades. And Amy, now sixteen, was just back from Andover, and Amy and Ellen didn't get along very well if Norman wasn't there to mediate (R.Heinlein).

Перший уривок узятो з роману Г.Уеллса "Невидимець ", де хозяйка трактиру «Екіпаж і коні» знайомиться з головним персонажем твору та демонструє кімнату в який він буде проживати.

Другий фрагмент узято з роману Р.Хайнлайна "The Door into Summer", де читач знаходить всю інформацію про одного з провідних героїв роману та знайомиться з їх професійними даними.

Аналізуючи репрезентацію твору з позиції композиційно мовленнєвих форм, а саме КМФ "оповідання", на нашу думку, слід вивчити репрезентованість і структурно-позиційних форм даної КМФ.

Під структурно-позиційними типами розуміємо розташування КР фрагмента в масиві твору та співвіднесення цього фрагмента з межами абзацу. Згадки про це явище знаходимо в роботах К.А.Андрєєвої, Н.Ю.Гулієвої, О.О.Калинюк, О.О.Нечаєвої, М.М.Пельєвої, О.О.Розанової, Н.М.Пелєвіної та ін.

У науково-фантастичних творах нами було виокремлено такі структурно-позиційні типи КМФ: ізолювані та фрагментарні.

Під **ізолюваною** оповіддю розуміємо фрагменти, межі яких збігаються з об'ємно-прагматичним членуванням тексту, тобто КР фрагмент "оповідання" дорівнює за обсягом абзацу або кільком абзацам. Ізолюваний тип передбачає самостійне використання КМФ "оповідання".

Фрагментарний блок оповіді являє собою фрагмент абзацу, у межах якого він межує (ліворуч та/або праворуч) з іншою КМФ або іншим типом викладу.

Під час дослідження ми виявили, що найчисельнішою групою КМФ "оповідь" у науково-фантастичному тексті є група ізолюваної оповіді - 66.7% (див. табл. № 2.2).

Структурно-позиційні типи КМФ "оповідання"
у науково-фантастичній прозі

<i>TBIP</i>	Ізольовані	Фрагментарні
The Invisible Man /G.Wells /	65%	35%
"The Door into Summer" /Robert Heinlein/	68%	32%
Усього	66,5%	33,5%

Яскравим прикладом ізольованої оповіді в науково-фантастичній прозі, написаній як у формі суб'єктивізованої, так і об'єктивізованої оповіді, слугують такі приклади:

He held a white napkin, which she had given him, over the lower part of his face, so that his mouth was completely hidden, and that was the reason of his muffled voice. But what surprised Mrs. Hall most was the fact that all the forehead above his blue glasses was covered by a white bandage, and that another bandage covered his ears, so that only his pink nose could be seen. It was bright pink. He wore a jacket with a high collar turned up about his neck. The thick black hair could be seen between the bandages. This muffled and bandaged head was so strange that for a moment she stood speechless (H.Wells).

After two hours of monotony, the cluster of ships appeared unusually interesting. There were more than a dozen vessels of various kinds, formed roughly into concentric circles. On the outer perimeter, he counted eight gray Navy destroyers. Closer to the center were large ships that had wide-spaced double hulls and looked like floating dry-docks; then nondescript boxy ships with flat helicopter decks; and in the center, amid all the gray, two white ships, each with a flat pad and a bull's-eye (Robert Heinlein).

Вищенаведені ізольовані фрагменти оповіді дорівнюють за обсягом абзацу, тобто збігаються з архітектонічним членуванням тексту.

2.3. Композиційно-мовленнєва форма "опис" у жанрі наукової фантастики

Композиційно-мовленнєва форма «опис» - це двостороннє мовне та мисленнєве утворення в межах цілого закінченого тексту, що являє собою фрагмент як монологічної, так і діалогічної оповіді. Його функцією є передача інформації читачеві про зовнішні ознаки дійових персонажів і обстановку дії, що протікає у творах [22].

У художній літературі опис є найважливішим елементом мовлення письменника, що дає змогу яскраво, жваво, наочно представити предмет, подію, явище.

КМФ «опис» будується на основі просторових відносин. Залежно від властивостей об'єкта опису та мети, яку ставить перед собою автор, а також від його індивідуального сприйняття об'єкта, існує безліч варіантів відображення просторових відношень опису (від центру до периферії та навпаки, від близького до далекого та навпаки, від цілого до його частин тощо).

Як відзначає А.В.Сухова у статті «Композиційно-мовленнєві форми англомовної новели» «Опис – це функціонально-змістовий тип мовлення, який зображує предмети та їх ознаки, одночасно існуючі в сприйнятті людини. В описі детально передаються стан навколишнього світу та людини, природа, місцевість, інтер'єр, зовнішність та інші явища, які сприймаються, безпосередньо спостерігаються або уявляються» [49].

Дослідники виокремлюють різні види КМФ «опис». Так, С.М. Іваненко розмежовує такі різновиди цієї форми, як «опис» предмета, «динамічний

опис», частково «характеристика» [43]. Але частіше за інших у лінгвістичних дослідженнях згадуються: статичний опис і динамічний опис.

Спільним для статичного і динамічного опису є просторові та часові відносини, тобто відображення в мовленні просторових і часових параметрів існування предметів, а також розміщення останніх у просторі та часі. Простір і час виступають тлом, на основі якого розміщуються і відбуваються спостережувані й описувані автором конкретні явища дійсності [8].

Особливістю цих описових структур є зображення об'єктів і явищ як таких, з рідкісним розкриттям їхніх внутрішніх, суттєвих зв'язків. Образ предметів і явищ створюється сукупністю їхніх якісно-кількісних мовленнєвих характеристик. Автор художнього твору ніби прагне представити перед читачем реальну картину, в якій живуть персонажі.

У статичному описі персонажі, предмети, що населяють художній світ, зображуються в їхній якісній визначеності, стабільності та незмінності в певний проміжок часу. У цьому виді опису фіксуються головним чином два види відношень: предмет - простір і предмет - ознака. Зображення персонажів і предметів у їхній якісній визначеності створює ілюзію відсутності плину часу, тобто читач відволікається, і час ніби відходить на задній план. Наведемо приклади:

He was a stout man, with tinted contact lenses that gave a spurious brightness and color to eyes that would otherwise have precisely matched a colorless personality.

The house was of astonishing size. "A flinking castle", Turekian exclaimed. An approximate twenty-meter cube, it rose sheer to the peaked roof, built from well-dressed blocks of granite. Windows indicated six stories. They were large openings, equipped with wooden shutters and wrought-iron balconies. The sole door, on ground level, was ponderous. Horns, skulls, and sculptured weapons of the chase – knife, spear, shortsword, blowgun, bow and arrow – ornamented the façade.

Наведені як приклади фрагменти науково-фантастичних текстів є статичними «описами» з якісною або предметною ремою. Чітко

виокремлюються слова, які називають якості, ознаки описуваного - *a stout man, colorless personality; astonishing size, approximate twenty-meter cube, the peaked roof, well-dressed blocks of granite, well-dressed blocks of granite* тощо. Дієслова цих уривків нерематичні, вони не виражають активної дії, мають значення ознак у складі означальних клаузів (*a stout man, with tinted contact lenses; sole door, on ground level*).

Перший уривок представляє опис головного героя твору, в якому акцентується соматичний іменник, що позначає незвичайні очі персонажа. Другий уривок ілюструє опис будинку. Саме будинок становить тло описуваної картини: величезний за розмірами, двадцяти метровий куб, з великими вікнами, металевими балконами і єдиними дверима. У даному фрагменті з особливою яскравістю демонструється художній метод наукової фантастики - метод гіперболізації та гротеску, тобто предмети та явища постають перед читачем у фантастичній комбінації з реальними предметами та явищами, проявляється принцип поєднання несумісного, що посилює читацьку уяву та увагу.

У динамічному описі зображуються предмети, суб'єкти і явища, які не пов'язані з активним проявом дій, це «фазисні переходи від одного стану до іншого, які можна спостерігати збоку» [73, с.83].

Як правило, це описи природних явищ та їх зміни:

The red eastern sky, the northward blackness, the salt dead Sea, the stony beach crawling with these foul, slow-stirring monsters, the uniform poisonous-looking green of the lichenous plants, the thin air that hurt one's lungs; all contributed to an appalling effect.

... the circular westward outline of the sun had changed... The darkness grew apace; a cold wind began to blow in freshing gusts from the east, and the showering white flakes in the air increased in number. From the edge of the sea came a ripple and whisper. Beyond these lifeless sounds the world was silent.

Наведені вище уривки ілюструють зміни, що відбуваються в природі та спостерігаються головним персонажем твору. Основні акценти такого опису

зосереджуються на дієсловах, що позначають фазові зміни станів: *had changed*, *began to blow*, *increased*, *came*. Підкреслюючи незвичність природних явищ, автор використовує лексичні одиниці, що притаманні науково-фантастичній прозі: *blackness*, *stony beach*, *appaling effect*, *monsters*. Подібне використання створює ефект фантастичності та ірреальності подій, що відбуваються.

Важливою особливістю динамічного опису в науковій фантастиці є передача просторових відчуттів. Зображення рухів тісно пов'язане з відчуттям часу і простору описуваного фрагмента. Перед читачем розгортається поетапна картина того, що відбувається, яка характерна для динамічного опису [49].

Іншою не менш важливою особливістю багатьох описових фрагментів науково-фантастичних творів є включення «начебто» імпліцитного порівняння із земними реаліями. Наприклад, в романі Р.Хайнлайна “*The Door into Summer*” фахівці досліджували незвичайні особливості на дні океану і у самій сфері, де умови були «землеподібні» (*terrestroid*), тобто з такими ж атмосферними умовами, як і на Землі.

*The world which interested us was close enough in to get about the same irradiation **as Earth**. It was smaller, surface was low, the air – thinner and drier atmosphere...*

*Air: **like about Earth's** at about two kilometers' altitude.*

*Light: warm gold, making colors richer and shadows deeper than you were really evolved for; a midmorning sun which displayed almost half again the apparent **diameter of Earth's**, in a sky which was deep blue and had only thin streaks of cloud.*

*Life: wild flocks, wheeling and crying high overhead; trees whose leaves were green,... whose form were little more odd to you than were pine and gingko if you came from oak and beech country, but which were no trees of anywhere **on Earth**.*

Подібні порівняння імпліціюють і підкреслюють невідомість і чужорідність навколишнього світу і спрямовані на те, щоб неймовірне і неіснуюче представити реальним, конкретним, знайти в навколишньому світі

образні й відчутні номінації, здатні слугувати для читача якоюсь аналогією, наочною формою вираження фантастичного.

Залежно від об'єкта опису традиційно виділяють три види КМФ «опис» - портрет, пейзаж, інтер'єр. Вище було наведено приклади пейзажу та інтер'єру, які автори використовували у досліджувальних творах. Зупинимось на КМФ «опис-портрет».

Слід зазначити, що незважаючи на те, що вивченню літературного портрета в різних типах тексту було присвячено низку робіт вітчизняних (Барахов В., Бессмертная Н., Калінюк О., Сухова А.), і зарубіжних (Барт Р., Рошіяну Н., Стефенс І., Веллек Р., Ворнер М., Воррен О.) мовознавців, багато проблем так і не було розв'язано. До числа слабо розроблених на сьогоднішній день слід віднести і питання, пов'язані з вивченням способів включення портретних описів у структуру літературного твору.

Це наукове дослідження науково-фантастичних творів показало, що сумарно всі описові фрагменти становлять 13.5% (див. табл. № 2.1.). При цьому, розмежувавши опис персонажа (портрет) від опису краєвиду та інтер'єру (пейзаж), бачимо, що перше превалює над другим (див. табл. № 2.3.).

Таблиця 2.3.

Композиційно-мовленнєва форма «опис»

Всього	КМФ «Опис»	
	Пейзаж	Портрет
Кіл-ть описових фрагментів: 50	18	32
100%	36%	64%

Насамперед слід зазначити, що кількісні дані про застосування різних підвидів композиційно-мовленнєвої форми «опис», отримані під час нашого аналізу, є близькими до даних, наведених у дисертаційному дослідженні

О.А.Калинюк. Нею було встановлено, що понад 75,4% усіх описових фрагментів у науково-фантастичних творах становлять портретні описи [22] тоді як опис пейзажу, місцевості становить лише 36%. У нашому дослідженні портрет становить близько 64%, а опис пейзажу та відкритого простору - 29,4%. Такі показники свідчать про те, що в науково-фантастичних творах зовнішність дійових осіб і манера їхньої поведінки набагато частіше, ніж пейзажні замальовки, опиняються у фокусі авторської оповіді. Це положення ще раз доводить антропоцентричну спрямованість науково-фантастичної літератури.

Як зазначає В.А.Кухаренко, портрет виступає одним з основних засобів створення індивідуальності персонажів твору [28]. Крім зовнішніх фізичних характеристик персонажа читач може отримати відомості і про його зачіску, одяг, манери, тобто про те, що може характеризувати дійових осіб твору.

Як приклад можна навести повний портрет одного з героїв у романі "The Door into Summer", де, крім зовнішніх фізичних даних, повідомляється інформація про вік персонажа, його захопленість:

Beth Halpern, the team zoologist, was a study in contrasts. She was tall, angular woman of thirty-six who could be called pretty despite her sharp features and the almost masculine quality of her body... Beth was a serious weight-lifter and runner; the veins and muscles bulged at her neck and on her forearms, and her legs, beneath her shorts, were powerful. Her hair was cut short, hardly longer than a man's.

At the same time, she wore jewelry and makeup, and she moved in a seductive way. Her voice was soft, and her eyes were large and liquid, especilly when she talked about the living things that she studied. One of her colleagues at the University of Chicago had referred to her as "Mother Nature with muscles".

Портрет побудований на контрасті: у першій частині за допомогою якісних прикметників tall, angular, sharp, powerful створюється образ незграбної, але водночас спортивної постаті. У другій частині полісиндетоном,

меліоративно забарвленими прикметниками, метафоричним зворотом *Mother Nature with muscles* створюється і посилюється ефект жіночності та ніжності.

Крім опису зовнішності персонажа, автори науково-фантастичних текстів приділяють увагу й одягу людей майбутнього.

- *She was tall, and slender, and good-looking – not pretty, something better than that... She wore a rather ordinary tweed skirt and dark-green knitted jumper. Her shoes, however, were a little odd; low-heeled, but a bit fancy; they didn't seem to go with the rest.*
- *A man in glaring blue-and-yellow uniform, shining and new in unstainable plasto-textile, reached for his two bags.*

Слід зазначити, що вестильна лексика, яку використовують автори науково-фантастичного жанру, а саме лексика опису одягу людей майбутнього, не містить у собі нічого ірреального й незвичного. Письменники, як правило, використовують звичну для читача лексику - *tweed skirt, dark-green knitted jumper, low-heeled shoes*. Ірреальним є склад тканини, з якої пошито уніформу: *unstainable plasto-textile*.

Крім опису зовнішності дійових персонажів науково-фантастичних творів, портретні фрагменти розкривають, хоча й досить рідко, внутрішній стан героїв.

For some seconds she stood there frozen, quite unsmiling... She glanced up at it; her expression was suddenly all alarm. She turned, and started running up the pavement, like Cinderella after the last bus.

Переживання, страхи, емоції персонажів-людей проявляються в досліджуваному жанрі традиційними дієсловами «to smile», «to laugh», «to frown», «to hesitate», «to grumble».

- 1) *“Like blazes”, the pilot grumbled and followed them.*
- 2) *For a moment the capitan's expression remained wooden and then he slowly smiled, “I like you, Mr.Martand”.*

Таким чином, можна дійти висновку, що КМФ «опис» у жанрі наукової фантастики представлено двома різновидами: опис зовнішності персонажа та

опис пейзажу, а також опис закритого простору. Описові фрагменти з використанням порівнянь із земними феноменами в КМФ «опис» виступають жанровідмітною характеристикою наукової фантастики. Автор науково-фантастичного тексту акцентує свою увагу на динамізмі оповіді, а не на зовнішності дійових осіб твору.

2.4. Композиційно-мовленнєва форма «міркування» у жанрі наукової фантастики

Найменш репрезентабельною композиційно-мовленнєвою формою в жанрі наукової фантастики виступає КМФ «міркування». Питома вага цієї КМФ у досліджуваних творах становила 1% (див табл.2.1.).

Міркування або роздум — це тип мовлення, в якому здійснюється аналіз предметів чи явищ, розкриваються їхні внутрішні риси і доводяться конкретні положення. Міркування вирізняється особливими логічними зв'язками між судженнями, що утворюють умовиводи або логічно послідовний ланцюг міркувань на визначену тему. Цей тип мовлення має специфічну мовну структуру, яка залежить від логічної основи міркування та змісту висловлювання і характеризується причинно-наслідковими зв'язками.

Для художніх творів властиві такі види концептуальної картини світу, як «повідомлення про подію», «повідомлення про переживання» та «повідомлення про стан і настрій», що визначаються передусім не мовними особливостями, а змістовним наповненням цих повідомлень.

Оформлення та розвиток КМФ «міркування» розпочалися наприкінці XIX ст., коли міркування, міркування стали слугувати супроводжувальним елементом оповідної форми. Збільшення інтересу до людської психіки призвело до підвищення значущості форми «міркування», яка в сучасній літературі стала однією з основних.

«Міркування» — це форма мовлення, що відображає процес логічного мислення, який веде до розкриття істини. Воно складається з низки суджень, пов'язаних з певним предметом чи явищем, які слідують одне за одним,

причому кожне наступне впливає з попереднього, в результаті чого знаходиться відповідь на поставлене питання. Людина ставить питання, приймає рішення, формулює цілі та обирає шляхи для їх досягнення.

Міркування пов'язане з виявленням певних зв'язків, властивостей, якостей, які стосуються тієї чи іншої проблеми, і містить елементи аналізу та синтезу. Предметний зміст КМФ «міркування» - пов'язані між собою загальні та приватні судження, присвячені якійсь темі, проблемі тощо. Структурним змістом є логічна послідовність, розвиток думки дедуктивним або індуктивним шляхом.

Ця мовленнєва форма сформувалася на основі категорії «причинності». Причинно-наслідкові відносини традиційно розглядаються як структурно-логічна основа композиційно-мовленнєвої форми «міркування».

Дослідники зазначають, що від інших композиційно-мовленнєвих форм, а саме від «опису» та «розповіді», «міркування» вирізняється своїм власним предметом зображення, умовно званим «проблемою», переважанням причинно-наслідкових або каузальних зв'язків.

Ця композиційно-мовленнєва форма має особливе функціональне навантаження, адже саме ця форма дає змогу простежити за здатністю людини абстрактно мислити і робити умовиводи. Можна також стверджувати, що саме в міркуваннях проявляється образ автора твору, який виступає в ролі стрижня, що скріплює всі частини твору в єдине ціле. На думку В.А.Кухаренка, «міркування в художньому тексті - це рупор авторських ідей, які не вбрані в образну форму, але безпосередньо виражають його світосприйняття і, особливо, той бік останнього, що втілений у концепті твору» [28].

У художній літературі організація міркування дуже складна і різноманітна, оскільки структура міркування залежить від способу розвитку думки від часткового до загального і навпаки. В основі його лежать не тільки умовиводи, а й запитання, судження та спонукування.

Досліджуючи композиційно-мовленнєву форму «міркування» у творах науково-фантастичного жанру, ми визначили основні тенденції у використанні цієї композиційної одиниці.

Загалом за вибіркою КМФ «міркування» у фантастичних романах та оповіданнях є найменш частотною КР формою і становить 1%.

Цей факт, насамперед, може бути пояснений схильністю письменника, або навпаки відсутністю такої, до абстрагування та до філософських узагальнень. Так, у творах Robert Heinlein, у творах Г.Веллса КМФ «міркування» постає у вигляді його емоційного варіанту - вільного міркування, в якому каузальний зв'язок між подіями, що відбуваються, загалом простежується, але не об'єднує їх жорсткими логічними правилами. Дана КМФ у досліджуваних творах допомагає авторові-фантастові представити наукове відкриття або науковий здогад достовірнішим і реальнішим для читача.

Norman felt a burst of tremendous elation. This man's arrival at the habitat could mean only one thing – the surface ships must be back! The ships are returned and the subs are been sent down to retrieve them! They are all going to be saved!

Вище наведений приклад демонструє використання КМФ «міркування» в науково-фантастичному творі. Незвичайний ситуація в романі "The Door into Summer" Р.Хайлайна, з якою зіштовхнувся Деніел Бун Девіс - талановитий винахідник-роботехнік. У результаті створюється творчий діалог між автором і читачем, що допомагає зобразити неправдоподібну картину того, що відбувається, більш наочною і психологічно достовірною. Читач може відчувати внутрішній стан героя: його надії та радість з приводу порятунку передаються автором через КРФ «міркування».

Синтаксичні засоби міркування передають його експресивність. Широко використовуються окличні і питальні речення.

The next few minutes were confused. First I yelled at her, then I reasoned with her, then I snarled and told her that what she had done was not honest-true, I had assigned the stock to her but she knew as well as I did that I always

voted it, that I had had no intention of parting with control of the company, that it was an engagement present, pure and simple. Hell, I had even paid the income tax on it last April. If she could pull a stunt like this when we were engaged, what was our marriage going to be like?

Leave it in the car? Suppose I was hauled in for assault and battery; it wouldn't be smart to have it in the car when the car was towed in and impounded.

У художній літературі частим випадком використання КМФ «міркування» є абстрактні міркування, навіяні темою, закріплені за певною ситуацією, які підсилюють аргументацію основного викладу. Як правило, це міркування на загальні теми, наприклад, про чесність і порядність, справедливість і гуманність, про ставлення до людей тощо.

У науково-фантастичній прозі недуже широко представлений подібний різновид КМФ «міркування» - абстрактні міркування. Його зміст, як правило, становлять суб'єктивні враження, які нерідко передають у жанровій формі «сповіді», де автор або головний герой, який виступає в ролі оповідача, викладає свої думки, свої здогади і припущення. Так, відкрите пояснення нереальних описуваних подій (Г.Веллс «The Invisible Man»), стан героїв, що збільшує ступінь правдоподібності зображуваного, незвичайне наукове відкриття (Р.Хайнлайна «The Door into Summer») поєднуються з прихованими формами авторських пояснень, навмисною недовомовленістю, яка спонукає читача міркувати, шукати відповіді на численні «чому?», які виникають, і тим самим допомагає читачеві наблизитися до розуміння авторського задуму науково-фантастичного твору.

And the institution of the family, and the emotions that arise therein, the fierce jealousy, the tenderness for offspring, parental self-devotion, all found their justification and support in the imminent dangers of the young. Now, where are these imminent dangers?

Міркування часто оформлюється в науковій фантастиці композиційно у вигляді відступів-монологів. Їхнє головне призначення - це осмислення

фактів, подій, явищ дійсності, які, на думку автора, становлять суспільний інтерес. Подібні міркування посилюють соціально-оцінний момент твору.

Підсумовуючи сказане про КМ форму «міркування» в жанрі наукової фантастики, зазначимо, що, незважаючи на те, що текстовий обсяг цієї КМФ незначний, міркування виконує надзвичайно важливу функцію у складі творів цього жанру. Її використання безпосередньо пов'язане з реалізацією концепту фантастичних творів, які за всієї незвичності зображуваного квазіреального референтного простору, що зображується, зорієнтовані на відображення типових життєвих ситуацій. Її функція полягає в наближенні точки зору оповідача/оповідача до точки зору читача. Авторські роздуми підштовхують читача до психологічного аналізу та до правдоподібного сприйняття квазіреальних подій. КМФ «міркування», оформлене у вигляді відступів-монологів, розкидане по всьому твору.

Висновки до Розділу 3

У художній літературі частим випадком використання КМФ «міркування» є абстрактні міркування, навіяні темою, закріплені за певною ситуацією, які підсилюють аргументацію основного викладу. Як правило, це міркування на загальні теми, наприклад, про чесність і порядність, справедливість і гуманність, про ставлення до людей тощо.

У науково-фантастичній прозі не дуже широко представлений подібний різновид КМФ «міркування» - абстрактні міркування. Його зміст, як правило, становлять суб'єктивні враження, які нерідко передають у жанровій формі «сповіді», де автор або головний герой, який виступає в ролі оповідача, викладає свої думки, свої здогади і припущення. Так, відкрите пояснення нереальних описуваних подій (Г.Веллс «The Invisible Man»), стан героїв, що збільшує ступінь правдоподібності зображуваного, незвичайне наукове відкриття (Р.Хайнлайна «The Door into Summer») поєднуються з прихованими

формами авторських пояснень, навмисною недомовленістю, яка спонукає читача міркувати, шукати відповіді на численні «чому?», які виникають, і тим самим допомагає читачеві наблизитися до розуміння авторського задуму науково-фантастичного твору.

КМ форму «міркування» в жанрі наукової фантастики, незважаючи на те, що текстовий обсяг цієї КМФ незначний, алеж дана КМФ «міркування» виконує надзвичайно важливу функцію у складі творів цього жанру. Її використання безпосередньо пов'язане з реалізацією концепту фантастичних творів, які за всієї незвичності зображуваного квазіреального референтного простору, що зображується, зорієнтовані на відображення типових життєвих ситуацій. Її функція полягає в наближенні точки зору оповідача/оповідача до точки зору читача. Авторські роздуми підштовхують читача до психологічного аналізу та до правдоподібного сприйняття квазіреальних подій. КМФ «міркування», оформлене у вигляді відступів-монологів, розкидане по всьому твору.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ ХУДОЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

3.1. Роль комунікативної методики в навчанні англійської мови

Сучасний стан вивчення та викладання англійської мови здійснюється відповідно до основних принципів законопроекту «Про застосування англійської мови в Україні», рекомендацій Ради Європи з мовної освіти від 22 травня 2018 року, а також законопроекту про застосування англійської мови в Україні, який був прийнятий 22 листопада 2023р. Ключова мета яких полягає «є підвищення конкурентоспроможності України, зростання її інвестиційної і туристичної привабливості, розширення застосування англійської мови в публічних сферах суспільного життя та створення сприятливих умов для її опанування громадянами України» [18].

Сучасний світ ставить перед нами багато викликів, тому людство постійно адаптується до нових умов. Це стосується всіх сфер діяльності людини, зокрема й освіти. Система навчання також змінюється та оптимізується для швидкого і ефективного засвоєння знань.

Сучасна методика викладання англійської мови побудована на базі класичної методики вивчення іноземних мов. Однак психологічний аспект, інформаційні технології справили на неї свій вплив. Методи викладання англійської мови, які використовували 20 років тому, носили скоріше репродуктивний характер. Вивчи слова, прочитай текст, послухай аудіозапис, напиши листа - так виглядали завдання, які є класикою викладання. Можливо з цієї причини, більшість хто вивчав мову довгі роки, можуть читати і писати англійською, але мають труднощі в розмовній мові.

Сучасні методи вивчення англійської мови змістили акцент з репродуктивних підходів на інтерактивні. Нині процес навчання є результатом співпраці студента і викладача. Навчальна програма розробляється з урахуванням вікових характеристик учнів і передбачає використання різних сучасних методів та підходів.

Наразі найбільш ефективними методами вивчення англійської мови є інтерактивні підходи. Саме тому метод занурення в мовне середовище здобуває велику популярність. Цей підхід допомагає навчитися «думати»

англійською мовою. Так, в останні десятиліття використання художньої літератури у викладанні англійської мови як іноземної привертає дедалі більшу увагу як методистів, так і самих учителів. Даний факт може бути підтверджений наявністю численних методичних ресурсів і публікацій для вчителів як середньої, так і старшої освітньої школи, де особлива увага приділяється вивченню мови через комунікативну методику.

Цей вид методики посідає провідне місце серед усіх методик навчання іноземної мови. Комунікативна методика спрямовує вивчати іноземну мову саме через можливість спілкування. З огляду на той факт, що будь-який мовний тренінг складається з чотирьох базових напрямків (читання, письмо, говоріння та аудіювання) значна увага приділяється саме говорінню та аудіювання - тобто, вміти висловити свою думку і свої думки та почути думку і твердження інших, іншими словами вести комунікацію мовою, що вивчається. Звідси суть комунікативного підходу полягає в комунікації, де процес навчання є моделлю процесу спілкування [12; 58].

Комунікативна методика виникла в західних країнах ще в середині 60-х років XX століття, а в Україні почала поширюватися лише наприкінці 90-х років.

Спираючись на дослідження британських методистів-дослідників, а саме на праці М.Халлідея, Х.Стерна та дослідження американських соціолінгвістів Д.Хаймса, С.Савінгтона було покладено початок реалізації комунікативного підходу при вивченні іноземної мови [60].

У 90-х роках було здійснено низку науково-методичних проєктів, які ставили за мету формування системи комунікативного навчання на уроках англійської мови. Особлива увага в інтегрованому комунікативному підході, що базувалася на працях і практичному досвіді навчання іноземних мов у школах Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії та інших західноєвропейських країнах, де особлива увага приділялася комунікативній спрямованості навчальних занять.

Матеріали, що використовуються в навчанні, повинні формувати мовну, соціолінгвістичну, дискурсивну, так звану «стратегічну», соціально-культурну та соціальну компетенції. На цьому етапі важливу роль відіграла програма «Language learning for European citizenship», яка мала на меті створення умов для вільного спілкування серед європейців, зняття мовних бар'єрів та досягнення взаємного розуміння і поваги. Ці дослідження представляють моделі навчання, що враховують певний період вивчення мови та спрямовані на розвиток володіння іноземною мовою як інструментом ефективного спілкування [60].

Українська школа методистів, які вивчають місце комунікативного підходу у вивченні іноземної мови, представлена працями наступних вчених: Кузнецова О.М., Ніколаєва С.Ю., Зубенко Т.И., Король С.В., Стойко С.В. та інші.

Сутність комунікативної методики полягає саме в комунікації, тобто сам процес навчання виступає тією моделлю процесу спілкування, яку можна створити в шкільному середовищі. Це означає, що вчитель пропонує учням виконати такі завдання:

- спілкуватися, навіть якщо словниковий запас обмежений;
- говорити, навіть якщо не всі граматичні конструкції освоєні;
- розмовляти, незважаючи на страх чи незручність.

Багато методистів і вчителів виокремлюють особливості комунікативної методики вивчення англійської мови. Серед них можна виділити такі:

- З самого початку уроків учні починають говорити англійською мовою, що допомагає швидше подолати сором'язливість і мовний бар'єр, а з часом позитивно впливає на розширення їхнього словникового запасу.
- Кожне заняття поділяється на три етапи: engagement (залучення, на якому з'являється тема для дискусії), study (вивчення нового матеріалу), activation (виконання завдань та активна участь в обговоренні теми).

- Активне використання автентичних матеріалів на актуальні теми (аудіо, відео контент, преса, інтерактивні ресурси).
- Вивчення граматики в контексті, що дозволяє учню одразу зрозуміти, як, де і навіщо застосовувати ту чи іншу граматичну конструкцію.

Самі ж уроки проходять за стадіями: спочатку йде залучення учня до процесу освоєння мови, далі - вивчення граматики та нових слів, а після цього відбувається активація - виконання різних вправ для закріплення отриманих знань.

Ключові аспекти комунікативного підходу:

Зосередьтеся на значенні та повідомленні:

Цей підхід наголошує на розумінні та передачі значення, а не на суворій граматичній точності. Це означає, що студентів заохочують висловлювати ідеї, навіть якщо їхня граматика чи словниковий запас не ідеальні, сприяючи вільному спілкуванню та впевненості.

Навчання через взаємодію:

Уроки часто включають роботу в парах і групах, рольові ігри, обговорення та спільні завдання. Це дозволяє учням тренуватися слухати, говорити та відповідати в режимі реального часу, розвиваючи свої розмовні навички.

Контексти реального життя:

Діяльність розроблена для імітації автентичних сценаріїв, таких як замовлення їжі, вказівки чи обговорення думок. Цей практичний підхід дозволяє студентам підготуватися до повсякденної взаємодії та підвищує їхню здатність застосовувати мову в реальних ситуаціях.

Розвиток усіх мовних навичок:

Хоча говоріння та аудіювання є центральними для CLT, читання та письмо також інтегровані в комунікативний контекст. Студенти можуть, наприклад, читати та обговорювати статті, писати електронні листи або створювати презентації, щоб практикувати низку навичок у контексті.

Цілісна мовна компетенція:

Комунікативний підхід охоплює не лише лінгвістичну компетенцію (граматику та словниковий запас), але й соціолінгвістичну компетенцію (відповідне використання мови) та стратегічну компетенцію (впоратися з проблемами спілкування, такими як незнайомі слова).

Як показує практика, комунікативна методика має безліч переваг і є одним із найефективніших способів вивчення англійської мови. Цей метод ідеально підходить тим, хто прагне вільно і без помилок спілкуватися іноземною мовою, одночасно добре розуміючи граматику та маючи широкий словниковий запас.

Звідси можна зробити висновок, що основний принцип комунікативної методики полягає в тому, що Основний принцип комунікативної техніки (або комунікативного навчання мови, CLT) полягає в тому, що кінцевою метою вивчення мови є забезпечення ефективного спілкування в реальних життєвих ситуаціях. Цей метод надає перевагу використанню мови як інструменту для взаємодії над механічним вивченням граматики чи лексики окремо. Під час викладання комунікативної мови студенти беруть участь у реалістичних, змістовних розмовах і діяльності з вирішення проблем, які відображають реальні взаємодії, таким чином розвиваючи свою комунікативну компетенцію — здатність чітко та належним чином висловлюватись у різних соціальних контекстах.

3.2. Застосування художніх текстів у навчанні іноземної мови

Важливу роль у вивченні іноземної мови ґрунтуючись на культурологічному аспекті її вивчення, відводиться роботі з художньою літературою. Знайомство та вивченням іноземної художньої літератури обов'язково включено до навчального освітнього мінімуму для учнів. У навчальній програмі з іноземних мов для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затвердженій Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року, зазначено, що «Навчання іноземної мови у старшій школі проводиться на базовому загальноосвітньому та поглибленому профільному рівнях відповідно до затвердженого навчального плану та спеціальних навчальних програм».

На базовому загальноосвітньому рівні відбувається знайомство учнів з іноземною мовою з метою формування базової іншомовної комунікативної компетенції. Ця основа дозволяє учням функціонувати на рівні незалежного користувача, що приблизно відповідає рівню B1 у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (CEFR). Такий підхід до освіти іноземної мови гарантує, що учні не тільки вивчають лексику та граматику, але й розвивають практичні навички спілкування в реальному житті, такі як говоріння, аудіювання, читання та письмо.

У зв'язку з цим вивчення художнього тексту на уроках іноземної мови, а також на уроках зарубіжної літератури, давно закріпилося в програмі навчання іноземної мови. Художній текст ми розглядаємо як окремий найвищою мірою індивідуальний, комунікативний (автор-читач) твір художнього мовлення, написаний певною мовою, що виступає цілісною одиницею в системі лінгвістичного вивчення та аналізу подібних текстів.

Варто зазначити, що давно художній текст уже давно міцно закріпився в програмі навчання іноземної мови, і його роль у процесі навчання мови складно переоцінити.

Під час знайомства з художньою літературою іншого народу учні спершу знайомляться з культурою і традиціями народів, мову яких вони вивчають, а також отримують уявлення про ті культурні коди, що лежать в

основі мови, і знаходять такі основи, на які надалі вони можуть спиратися під час інтерпретації тексту іноземною мовою.

Розуміння літературних текстів іноземною мовою має важливе значення, оскільки це не тільки формує знання мови, але й підвищує культурну грамотність. Залучення до літератури іноземною мовою допомагає учням розвивати глибший зв'язок із мовою, культурою та мисленнєвими процесами її носіїв. Ось чому ця навичка така корисна.

Грунтуючись на досвіді педагогів-практиків, виникають низка запитань, що з'являються під час знайомства та вивчення художнього тексту в процесі навчання іноземної мови. Звідси, помічено, що художній текст сприймаються вчителями як додатковий, допоміжний матеріал. Педагоги частіше скаржаться на те, що робота з текстом забирає в них багато часу, як під час підготовки, так і на заняттях і не приносить суттєвих результатів. Цей вид роботи з точки зору вчителя малоефективний, оскільки результати мають віддалений характер і об'єктивно оцінити їх важко. З цієї причини багато вчителів відмовляються від цього виду роботи, віддаючи перевагу іншим формам навчання.

Однак, на нашу думку, існує низка позитивних доводів на користь включення вивчення художнього тексту в систему навчання іноземних мов:

- ✓ художній текст завжди виступає джерелом знань історії народу та його мови, його культури та традицій;
- ✓ робота з текстом істотно збільшує словниковий запас учнів;
- ✓ Навіть базові, поверхневі знання іноземної художньої літератури та вміння підтримати розмову на літературні теми покращують комунікативну компетентність учнів, сприяють встановленню контактів з носіями мови і дозволяють здійснювати переклад на вищому, більш якісному рівні.
- ✓ під час вивчення художнього тексту, вивчення біографії автора на заняттях створюється певна інтелектуальна та емоційна атмосфера,

яка сприяє поглибленню взаємовідносин між учнями, між вчителем та учнями, що, безсумнівно, сприяє розвитку їхньої особистості;

- ✓ робота з текстом допомагає учню усвідомити той факт, що образний вираз або нерідко ціла частина твору стає тлом щоденної мовної комунікації, яку можна використовувати у своєму повсякденному спілкуванні.

Усе вище викладене яскраво демонструє факт ефективного використання вивчення художніх текстів на уроках іноземної мови.

Британський науковець-методист у своїй праці «The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages» зауважив, що інтерес, що відновився, до літературних текстів з ростом популярності комунікативної методики викладання (CLT), яка, на відміну від більш традиційних методик, зосереджена на удосконаленні навичок спілкування іноземною мовою [56, р.6].

У цій методиці граматика, фонологія та лексикологія є інструментом для подолання мовного бар'єру, а не спеціальним предметом вивчення. Крім того, прихильники цієї методики вважають, що читання художньої літератури не тільки поповнює словниковий запас учнів, а й удосконалює техніку читання та навички критичного мислення завдяки більш творчому та «автентичному мисленню завдяки більш творчому та «автентичному» використанню мови.

Українські дослідники також підкреслюють важливість художньої літератури в навчанні іноземної мови: вона навчає розумінню особливостей різних культур (Дем'яненко М.Я., Котенко О.В., Кравцова Н.Є., Ніколаєва С.Ю., Мільруд Р.П. та ін.).

Н. Кравцова вважає, що художні тексти також допомагають формувати навички творчого мислення, оскільки вони заохочують учнів розглядати уявні ситуації з точки зору іншої людини [Цит. по 15].

Сучасні дослідження фокусуються переважно на аналізі застосування художніх текстів у практиці конкретних викладачів

іноземної мови або на теоретичних засадах використання оригінальних літературних творів у навчанні іноземної мови. При цьому немає даних про те, як сьогодення практика використання художніх текстів в українських школах відрізняється від попередніх періодів. Тим часом залучення автентичних літературних творів для навчання іноземної мови має довгу історію використання вчителями українських шкіл.

3.3. Комплекс вправ для формування комунікативної компетенції в старших класів

Сучасні методи вивчення іноземної мови орієнтовані на інтеграцію літератури в навчальний процес, що сприяє створенню середовища, де учні відіграють активну та центральну роль. Працюючи з фрагментами літературних творів, учні не лише покращують свої знання англійської мови, а й розвивають критичне мислення та удосконалюють навички інтерпретації текстів.

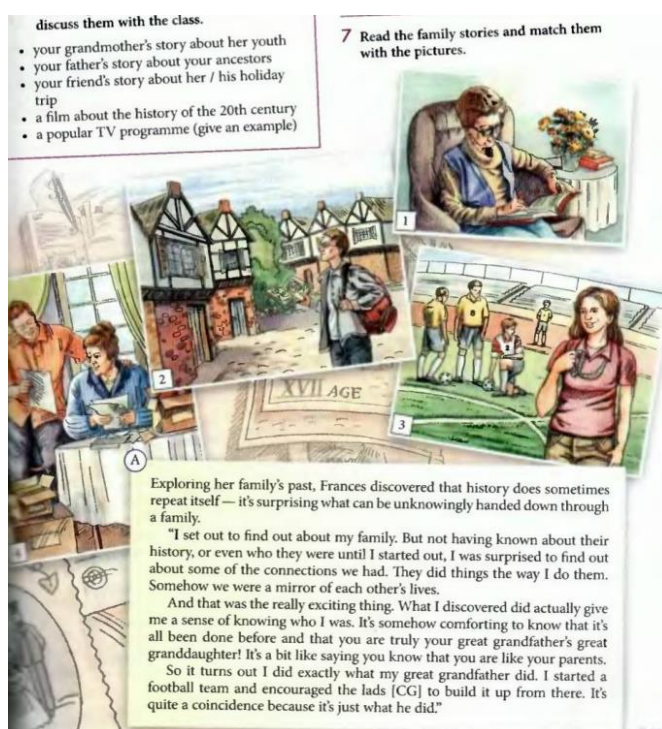
Існує безліч способів застосування мовного підходу до вивчення іноземної мови, і література в цьому контексті може використовуватися для різних цілей: як мовний ресурс або як матеріал, чий стилістичний аналіз сприяє глибшому розумінню змісту прочитаного.

У рамках мовного підходу до навчання іноземної мови застосовуються різні форми роботи з текстом, такі як переказ змісту, заповнення пропусків, обговорення прочитаного, припущення щодо кінцівки історії, написання альтернативного завершення, рольові ігри за сюжетом тексту, а також тести на розуміння, наприклад, вибір найбільш підходящого заголовка або найточнішого резюме. Іншим способом використання літературних творів є глибокий аналіз художніх текстів з точки зору мовних особливостей.

Наведемо кілька прикладів вправ, які можна використовувати під час роботи з художнім текстом на уроці вивчення англійської мови в старшій школі.

Розглядаючи художній текст у контексті навчання іноземної мови, важливо адаптувати навчальні матеріали та методики у форматі текстових відрізків таким чином, щоб спростити процес сприйняття, зберігаючи при цьому якість переданого знання. Наприклад, графічні адаптації відомих творів дають змогу не тільки надати сюжетам більш зрозумілу широкому колу читачів форму, а й викликати в аудиторії інтерес до оригінального твору, спонукати до його прочитання [15].

Наприклад, зв'язок зображення з одним або кількома абзацами, який широко представлений у текстах, які характеризуються абзацною прив'язаністю ілюстрацій до вербальної частини тексту. Такий зв'язок дає змогу отримувати загальне уявлення про смисловий зміст художнього тексту, не накладаючи серйозних обмежень на його сприйняття. Приклад наведено на Мал. 1.

Мал. 1 Приклад абзацної прив'язаності ілюстрацій до вербальної частини тексту (Enjoy English, 10 клас)

Також використовуються завдання, де існує зв'язок заголовка з представленим текстом. Як приклад може слугувати розташування певних заголовків, що несуть у собі стислу змістовну частину художнього уривка. Такий зв'язок має більшу інформаційну цінність, ніж попередній, і дає змогу встановлювати поверхневі смислові зв'язки між предметом у тексті або словом, що його позначає. Приклад подано на Мал. 2.

1 SPEAKING Do you sometimes argue with your parents? What do you argue about, and why? Use the ideas below to help you.

- bedtime
- clothes
- going out with friends
- homework
- housework
- staying up late
- using computers or tablets

2 Read the text quickly, ignoring the gaps. Choose the best summary of the text: a, b or c.

- a Parents may find it difficult to understand their adolescent children, but it is a parent's duty to communicate properly with them and avoid arguments.
- b Although teenagers develop new ideas, values and beliefs during adolescence, that is no excuse for bad behaviour. They should listen to their parents.
- c Teenagers experience big physical and emotional changes during adolescence. It's important to communicate with your parents and try to understand their point of view.

HOW TO HANDLE your parents

TIPS Parents get a lot of advice on how to handle their adolescent children, but what about some advice for teenagers on how to deal with their parents? Psychologist Raymond Freedman offers some tips ...

What is adolescence? It starts when you are aged between about ten and thirteen and is a period of rapid **physical change** to which transforms you from a pre-teen child, dependent on your parents, to the independent young adult that you become in your early twenties. **1** ... Here are some of the most common social and **emotional changes** that happen during adolescence.

FREEDOM You may not want to spend as much time with your parents as you used to. You want more freedom to choose who you see and when. You may feel that your friends are as important to you as your family.

PRIVACY You used to be most happy **in the company of** your parents. **2** ... You need your own space and some **privacy**.

INTERESTS You have new interests and they might include activities that your parents do not understand or think are a waste of time, such as playing computer games or chatting on the internet.

DECISIONS In the past, your parents **made** most **decisions** for you and told you what to do. **3** ... You may resent them **telling you to** go to bed, tidy your bedroom, or come home by ten o'clock.

OPINIONS When you were younger, you didn't have many strong **opinions**. **4** ... Adolescents are often **idealistic** and feel impatient and at odds with the adult world. You may feel that you have all the answers, while so many adults don't have any!

Мал. 2. Приклад зв'язку заголовка з текстом (Solutions, Intermedia)

Наведемо приклад інтегрованого уроку на тему: «Урок позакласного читання за оповіданням А.Конан Дойла «Пістрява стрічка» / “The adventures of speckled band” (зарубіжна література + англійська мова) для учнів 10 класу, де використовується комунікативний метод навчання англійської мови.

Предмет: Англійська мова

Навчальний рівень: Старша школа 10 клас.

Прилади: відео-магнітофон, ноутбук, планшет, інтерактивна дошка, підручник, зошит.

Мета уроку / Objectives

Освітня – to develop the skills of thoughtful reading, to be able to analyse a literary text; to reveal the role of the depicted characters; to develop the skills of reading an authentic literary text in English;

Розвивальна – to develop memory; develop the ability to separate important information; develop critical thinking; develop the ability to work with text; to form communicative competence;

Практична – to activate lexical and grammatical structures in dialogue and monologue speech at the level of coherent utterance; practice using indirect speech while retelling some episodes from the text.

Виховна – to instil a love of the English language; to foster a caring attitude towards each other and the ability to love

Procedure / Хід уроку

Схематичний план уроку

1. Початок уроку. Організація класу. Повідомлення цілей уроку – 2 хв.
2. Уведення в іншомовну атмосферу – 3 хв.
3. Активізація лексичного матеріалу – 10 хв.
4. Удосконалення навичок читання – 5 хв.
5. Удосконалення лексичних навичок за темою – 10 хв.
7. Розвиток навичок монологічного мовлення – 10 хв.
9. Заклучна частина. Рефлексія – 3 хв.
11. Завершення уроку, підведення підсумків уроку, оцінювання – 2 хв.

1. Організація класу. Бесіда з черговим. Повідомлення цілей уроку – 3 хв

Привітання:

Good afternoon, children. We are so glad to see you. Today we have an unusual lesson. It will be taught by two teachers, so you will be studying two subjects at the same time.

The theme of our lesson is “Sir Arthur Ignatius Conan Doyle and his story “The adventures of speckled band”. We will focus your attention on the life and literary activity of this famous American writer and discuss the suggested story.

II. Основна частина

Listen to the text. We are going to listen to some interesting facts about **Sir** Arthur Ignatius Conan Doyle's life.

English writer, publicist and journalist Arthur Ignatius Conan Doyle was born on May 22, 1859, in the capital of Scotland, Edinburgh, on Picardy Place, into the family of an artist and an architect. His father, Charles Altamont Doyle, married Mary Foley in 1855.

After Arthur turned nine, he was required to attend Hodder's Jesuit boarding school, a preparatory school for Stonyhurst, for seven years. After two years, Arthur moved to Stonyhurst. It was during these difficult years at boarding school that Arthur realized that he had a talent for making up stories, and he was often surrounded by enthusiastic young students who listened to the amazing tales he composed for their amusement.

Doyle read a lot, and two years after starting his studies, Arthur decided to try his hand at literature. In the spring of 1879, he wrote a short story, "The Secret of the Sass Valley."

Arthur graduated from the University of Edinburgh in 1881 with a Bachelor of Medicine and a Master of Surgery. He was appointed ship's surgeon on the *Mayuba*.

In March 1886, Conan Doyle began writing the novel that would make him popular. Two years later, this novel was published in *Beaton's Christmas Weekly* for

1887 under the title "A Study in Scarlet", which introduced readers to Sherlock Holmes (prototypes: Professor Joseph Bell, writer Oliver Holmes) and Dr. Watson (prototype - Major Wood).

Удосконалення навичок читання та Удосконалення лексичних навичок за темою.

Вчитель зарубіжної літератури: Що ж такого незвичайного таїть в собі це оповідання, перекладент багатьма мовами світу і таке захоплююче? Саме про це ми і поговоримо сьогодні. Перед вами текст англійською мовою. Прочитаємо деякі відрізки з нього.

Вчитель англійської мови: Well, let's see your comprehension of this story:

Read the following questions and choose the best answer.

1. Where did Dr. Roylott and Mrs. Stoner get married? ____
A. Ireland B. India C. Italy
2. Which sound had woken up Julia at night? ____
A. a whistle B. a roar C. a shriek
3. What did Dr. Roylott call Sherlock Holmes? ____
A. the conjurer B. the meddler C. the investigator
4. What did Dr. Roylott use to demonstrate his strength? ____
A. a steel poker B. an iron pipe C. a brass candlestick
5. What did Watson bring on the trip with him? ____
A. a rope B. a knife C. a revolver
6. What did Helen use to signal Sherlock Holmes at night? ____
A. a flag B. a blanket C. a lamp
7. What surprised them as they entered Helen's house at night? ____
A. a cheetah B. a baboon C. a cat
8. What had made a metallic sound at night? ____
A. a ventilator B. a chair C. a safe
9. What had killed Julia? ____
A. dust B. poison C. smoke
10. What was the speckled band? ____
A. a snake B. a ring C. a rope

Розвиток навичок монологічного мовлення.

Учитель зарубіжної літератури:

Як ви гадаєте, який настрій у Хелен? Опишіть його.

Вона дуже засмучена. Ніякого свята. Ніякого просвіту її житті, вона хвилюється. Доведіть прикладами з тексту, що Хелен та її відчим живуть небагато (опис їхнього життя, дому).

Учитель англійської мови: Say whether these sentences are true or false. Correct them if they are false.

Say true or false for each sentence.

True	False	1. Sherlock Holmes lives in Surrey.
True	False	2. Julia and Helen were twin sisters.
True	False	3. Helen paid Sherlock lots of money during her visit.
True	False	4. Dr. Roylott was very friendly to Sherlock Homes.
True	False	5. Dr. Roylott had a baboon and a cheetah.
True	False	6. The speckled band is a swamp adder.
True	False	7. Dr. Roylott kept a snake inside a safe.
True	False	8. Watson shot Dr. Roylott with a revolver.

In the story *The Speckled Band*, Sherlock Holmes used various clues to deduce several interesting facts. Can you write the facts that Sherlock Holmes figured out from the following clues?

Clues	Facts
-------	-------

<i>Helen Stoner had the second half of a return train ticket.</i>	
<i>Helen Stoner had lots of mud on the left sleeve of her jacket.</i>	
<i>Helen Stoner had five spots on her wrist.</i>	
<i>Julia said she could smell cigar smoke.</i>	
<i>There was a ventilator between the rooms.</i>	
<i>Dr. Roylott had some pets from India.</i>	
<i>Helen had heard a metallic sound at night.</i>	
<i>There was a bell rope in the middle room.</i>	
<i>The bed was clamped to the floor.</i>	

Учитель зарубіжної літератури:

Складіть план оповідання і поясніть, чому новела називається «Пістрява стрічка».

Учитель англійської мови:

Make up the outline of the story and explain why the story is called ““The adventures of speckled band””.

Заклучна частина.

Отже підведемо підсумки нашого сьогоднішнього уроку і зробимо невелику форму рефлексії, яка допоможе нам побачити, чи досягли ми поставлених цілей заняття. Ваші відповіді ви надаєте як українською, так і англійською мовами. Кожен учень оцінює свою активність, ефективність своєї роботи в класі, зацікавленість і корисність обраних форм роботи. В процесі відповіді можна використовувати наступні висловлювання:

1. Сьогодні я дізналась/дізнавчя ... (Today I have known (about) ...)

2. Мені було цікаво ... (... was interesting to me)
3. Мені було важко ... (... Was difficult for me)
4. Я виконував такі завдання як ... (I did exercises ...)
5. Я зрозуміло, що ... (I have understood that ...)
6. Після цього уроку я можу ... (After this lesson I can ...)
7. Я навчилася / навчився ... (I have learnt to ...)
8. Я змігла / зміг ...
9. Мені сподобалось ... (I will try to ...)
10. Мене здивувало ... (... surprised me)
11. Урок дав мені для життя ... (This lesson has given for me)
12. Мені захотілося ... (I would like to)

Завершення уроку, підведення підсумків уроку, оцінювання

Вчитель англійської мови: Open your daybooks and write down your homework: read the story O’Henry “The Gift of the Magi”. You’ll speak about this writer the next lesson and discuss some facts from the story.

Boys and girls! The lesson is going to the end. Thank you for your work. You worked very active today. Tanya, Vera, Sasha have excellent marks. Mary and Dasha... have good marks.

Наше сьогоднішнє вносить зміни у навчальні програми з англійської мови та вказують на зміну та використання сучасних підходів до процесу викладання й чітко визначають цілі та задачі, які потребують сьогоднішні школярі та вчителі.

Мовна освіта за своєю суттю є процесом від досягнення мети до отримання результату. Цей процес спрямований на ознайомлення учнів з новими засобами спілкування, пізнання іншої культури та осмислення власних етнокультурних коренів, прищеплюючи їм готовність до діалогу і толерантність щодо інших мов і культур.

Висновки до розділу 3

Проведена робота була присвячена пошуку ефективних способів використання художніх текстів на уроках англійської мови в старших класах. В основу було покладено дослідження вчених і методистів з проблем вивчення художніх текстів, їх застосування на уроках, методичні характеристики учнів старшої школи.

В останні десятиліття використання художньої літератури у викладанні англійської мови як іноземної привертає дедалі більше уваги як методистів, так і самих учителів. Даний факт може бути підтверджений наявністю численних методичних ресурсів і публікацій для вчителів як середньої, так і старшої освітньої школи, де особлива увага приділяється вивченню мови через комунікативну методику.

Цей вид методики посідає провідне місце серед усіх методик навчання іноземної мови. Комунікативна методика спрямовує вивчати іноземну мову саме через можливість спілкування, де головним пріоритетом процесу навчання є формування практичного інтелекту, розвиток уважності та усвідомленості, що безпосередньо проявляється у використанні та застосуванні художніх текстів на заняттях, оскільки вони залишають право вибору більшої частини свого змісту, що для учнів старших класів у пріоритеті.

Сучасне викладання та вивчення англійської мови регулюється «Концептуальними засадами державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти», розробленими Міністерством освіти і науки України у співпраці з Британською Радою, основними принципами законопроекту «Про застосування англійської мови в Україні», рекомендаціями Ради Європи від 22 травня 2018 року стосовно ключових компетентностей для навчання протягом життя, а також «Методичними рекомендаціями щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та

використання англійської мови у закладах вищої освіти України», затвердженими наказом МОН від 25 липня 2023 року.

Сьогодні важливо вивчати іноземну мову в контексті її зв'язків з іншими семіотичними системами. Використання художніх текстів і різноманітних вправ дозволяє розширити смислове навантаження, полегшити сприйняття й оцінку матеріалу, а також впливає на естетичну та емоційну сферу учня, збільшуючи обсяг засвоюваного матеріалу та зменшуючи його стомлюваність.

Використання різних прийомів, таких як реферування тексту та обговорення, заповнення прогалин у тексті, запитання з множинним вибором відповіді, рольова гра, усі ці прийоми належать до мовного підходу, який досить популярний під час навчання іноземної мови. Одна з причин його популярності полягає в тому, що викладачі вважають ці прийоми навчання доступними для учнів і такими, що підвищують їхню мотивацію до навчання, мовний підхід задовольняє їхні потреби у вивченні мови та інтерес до літератури.

Таким чином, розуміння літературних текстів іноземною мовою зміцнює лінгвістичну компетенцію та відкриває автентичний погляд на культуру мови, що має важливе значення для формування як лінгвістичного, так і культурного володіння. Це подвійне вільне володіння є безцінним для тих, хто хоче спілкуватися з мовою змістовно. Прагнення викладачів англійської мови використовувати комунікативний підхід до вивчення автентичних літературних текстів може бути наслідком усвідомлення ними необхідності вдосконалювати знання різних світових культур і міжкультурну компетенцію українських громадян, яким необхідно інтегруватися в сучасний глобальний світ.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Виконане кваліфікаційне дослідження присвячене проблемі формально-сміслової цілісності англomовного художнього тексту. Когнітивно-семантична спрямованість виконаного аналізу в поєднанні з прагмалінгвістичним підходом до вивчення цілого завершеного тексту уможливили досягнення сформульованої мети роботи.

Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження - це не хаотичне нагромадження мовних одиниць різних рівнів, а впорядкована, структурована система. Поняття структури взагалі включає спосіб організації об'єкта як певної цілісної даності і будь-яка система має власну структуру.

Різні підходи та дослідження тексту демонструють безліч методів і напрямів, які взаємодоповнюють один одного та сприяють глибшому розкриттю його сутності з лінгвістичної точки зору. Такий стан справ, як у дзеркалі, відображає ситуацію, яка склалася в сучасній лінгвістиці, де характерною рисою є поліпарадигмальність, що дозволяє аналізувати об'єкт з різних перспектив, тобто в різних парадигмах знання, як зазначає Є.С. Кубрякова.

Членування тексту, чи то об'ємно-прагматичне, чи то контекстно-варіативне, завжди «запрограмоване», тобто розкриває індивідуальну манеру автора актуалізувати окремі моменти змістовно-фактуальної, змістовно-концептуальної та змістовно-підтекстової інформації твору.

Був проведений аналіз науково-фантастичних творів, що дозволив нам зробити припущення, що жанрова атрибуція тексту вважається релевантною ознакою композиційно-мовленнєвого членування тексту. Текстовий масив членується на текстові відрізки, які в нашій роботі називаються традиційним терміном «композиційно-мовленнєва форма» (КМФ), що передає інформацію про події, які відбуваються в певному референтному просторі (розповідь); про істот, які населяють цей референтний простір, та про нього самого (опис), а також про закони, за якими побудований і функціонує зображуваний світ художнього тексту (міркування).

Дослідження КМФ було проведено на прикладах науково-фантастичних творах і дозволило нам відмітити що композиційно-мовленнєва структура науково-фантастичних творів формується завдяки таким композиційно-мовленнєвим формам, як розповідь, опис і міркування, являючи собою своєрідний їхній зсув за віссю історичного часу в рамках художнього твору.

Використання кількісних методів дослідження дало змогу дати загальну характеристику КМФ у науково-фантастичній прозі.

Насамперед слід зазначити, що жанрова особливість науково-фантастичного тексту проєктуються на показники дистрибутивних і структурних характеристик КМФ «розповідь», «опис» і «міркування».

Виконане дослідження від самого початку підтвердило гіпотетичне припущення щодо детермінованого характеру композиційно-мовленнєвого членування, де КМФ «розповідь» є найчастішою серед усіх КМФ (85.5%).

У рамках цієї КМ форми створюється своя певна часова послідовність викладених подій. Смісловий зміст КМФ «розповідь» включає в себе процес, дію або подію. Основна ідея цієї форми полягає в зображенні серії подій або зміни стану об'єкта. Послідовність подій полягає в тому, що одна подія слідує за іншою, утворюючи певний ланцюг подій, де кожна наступна є логічним продовженням попередньої.

Зображення і демонстрація ірреального світу від реального, дає змогу читачеві науково-фантастичних творів сприймати фантастичні картини майбутнього як такі, що завершилися й об'єктивно відбувалися в минулому, що відображає жанрову специфіку наукової фантастики.

Сутність КМФ «опис» зводиться до зображення зовнішності персонажів сюжетних подій і простору, в якому ці події відбуваються. Традиційно в художній літературі виокремлюють три види КМФ «опис»: портрет, пейзаж, інтер'єр.

У науково-фантастичному жанрі КМФ «опис» посідає друге місце, що становить 13.5% від загальної кількості аналізованих творів. Заслуговує на увагу той факт, що дана КМФ здебільшого зосереджена на опис зовнішності

персонажів. Усі персонажі науково-фантастичного жанру поділяються на дві основні групи, що відображають головну ознаку жанру наукової фантастики «реалістичність/традиційність VS ірреалістичність/нетрадиційність».

Найменш частотною КМФ у жанрі наукової фантастики є КМФ «міркування». Ця форма становить 1% аналізованих текстів.

КМФ «міркування» - це композиційно-мовленнєвий тип мовлення, у якому розглядають предмети або явища, розкривають їхні внутрішні ознаки, доводять певні положення. Ця композиційно-мовленнєва форма має особливе функціональне навантаження, оскільки саме ця форма дає змогу простежити за здатністю людини абстрактно мислити і робити висновки.

В останні десятиліття використання художньої літератури у викладанні англійської мови як іноземної привертає дедалі більшу увагу як методистів, так і самих учителів. Даний факт може бути підтверджений наявністю численних методичних ресурсів і публікацій для вчителів як середньої, так і старшої освітньої школи, де особлива увага приділяється вивченню мови через комунікативну методику.

Цей вид методики посідає лідируюче положення серед усіх методик навчання іноземної мови. Комунікативна методика спрямовує вивчати іноземну мову саме через можливість спілкування.

Вивчення й аналіз різних методик викладання іноземної мови, де провідну роль відводять комунікативній методиці, дало змогу продемонструвати факт зростання інтересу до літературних текстів зі зростанням популярності комунікативної методики викладання, що, на відміну від більш традиційних методик, зосереджена на вдосконаленні навичок спілкування іноземною мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 2010. 33 с.
2. Бабенко В. Наративний *текст* у новинному форматі // Теле-та радіожурналістика. 2013. Вип. 12. С. 265-273
3. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. Львів, 2005.
4. Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ:Академія, 2004.
5. Барт Р. Текстуальний аналіз “Вальдемара” Е. По // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 1996. С. 382
6. Бахтин М. М. Проблемы творчества и поэтики Достоевского. Киев, 1994. 511 с.
7. Беньяминова В. И. Жанры английской научной речи (композиционно-речевые формы). – Киев: Наукова думка, 1988.
8. Бессмертная Н.В. Речевая форма и «Динамическое описание» и ее лингвостилистическая характеристика: автореф. дис. ...канд. филол. наук. Київ, 1972. 24с.
9. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англomовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук : спец. 10.02.04. Київ, 2010.
10. Гайденок Ю. О., Сергеева О.О. До проблеми визначення композиційно-мовленнєвих форм. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. № 50 том 1. Одеса, 2021.
11. Галаєвська Л.В. Текстocентричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок учнів та його реалізація в підручнику української мови URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/709892/1/%D0%9F%D0%A1%D0%9F%20%D0%93%>
12. Гапоненко Л. П. Особливості методів *навчання лексики на уроках іноземної мови* у середній школі // Актуальні питання філології та методики викладання мов. Випуск 3 (15) ч. 2., 2020.

13. Горшенева Е. С. Портрет персонажа в системе целостного художественного текста (на материале американской реалистической прозы): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. С. Горшенева. – Київ : КГУ им. Тараса Шевченко, 1984.
14. Гоца Н.М. Текст як лінгвостилістична єдність та основні аспекти і методи його аналізу. URL: https://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Philologia/32722.doc.htm
15. Давиденко Г.Й. Методика роботи з текстом художнього твору: Метод. посіб. Київ, 1995.
16. Данилюк Н.О, Рогач О.О. Сучасні методи і методики мовознавчих досліджень. Волинь філологічна: текст і контекст, 29, 7-19. URL: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/issue/view/44>
17. Домброван Т. И. Лингвосинергетика в кругу междисциплинарных направлений исследования языка // Научові записки. Серія: Філологія. 2013, № 35. С.96 - 101
18. Закону «Про застосування англійської мови в Україні» (реєстр. №9432) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>
19. Іщенко Н. Г. Текст – цілісна смислова і мовленнєва структура. Научові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія: Філологічна. 2016. Вип. 62. С. 129–131.
20. Калинюк Е. А. Частотные структурно-позиционные характеристики композиционно-речевых фрагментов описания пространства. Записки з романо-германської філології. 2002. Вип. 2(31). С. 78–84.
21. Калинюк Е. А. Жанрово–детерминированное особенности функционирования пространственных описательных фрагментов в научнофантастическом тексте (на материале романа Г. Уэллса „The War of Worlds”) // Записки з романо–германської філології. 2013. Вип. 2(31). С. 36–44.
22. Калінюк О. О. Композиційно–мовленнєва форма „опис” в науковофантастичному тексті (на матеріалі науково–фантастичних творів

- англійських та американських авторів XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук : спец. 10.02.04. Одеса, 1999. 16 с.
23. Колегаєва І. М., Розанова О. А., Калінюк О. О. Композиційно-мовленнєва структура англomовного тексту і дієслово. Вісник Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. 1999, Вып. 4. С. 16–20.
 24. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ, 2008. 423 с.
 25. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ, 2006. 464 с.
 26. Кратасюк Л. М. Функціонально-змістові типи мовлення як виразник текстової категорії інформативності // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2012. Вип. 66. С. 215–218.
 27. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль, 2005.
 28. Кухаренко В. А. Інтерпретація текста: Латстар. Одеса, 2002.
 29. Малиновська І. В. Лінгвосинергетика поряд з іншими методами дослідження філософського тексту: доцільність, можливості, межі / І. В. Малиновська // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. — К.: Логос, 2011. — С. 210-224.
 30. Матковська Г. О. Композиційно-мовленнєві форми фіксації внутрішнього мовлення в художніх творах В. Вульф. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)». 2014. Вип. 19. С. 328–333.
 31. Мацько Л. І. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. Культура слова. 2011. Вип. 75. С. 56–66.
 32. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб./ кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Ленвіт. Київ, 2002.
 33. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України (від 25.07.2023 року): URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/89634/

34. Мильруд М.П. Максимова І.Р. Сучасні концептуальні принципи комунікативного навчання іноземних мов // Іноземні мови в школі. 2000, №5. С.17-21
35. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка: учеб. пособие [для студ. ин-тов и факультетов ин. яз] Вища школа. Киев, 1984. 247 с.
36. Навчальна програма з іноземних мов. 2017.URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58921/>
37. Науменко Л. П. Антропоцентрична парадигма як методологічна матриця сучасних лінгвістичних досліджень. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. С.125-128
38. Ніколаєва С. Ю. Сучасні підходи до викладання іноземних мов. Іноземні мови. 2002. № 1. С. 19–46
39. Олімська А.К. Композиційно-мовленнєві форми у синтаксичному просторі поетичної драми Т.С.Еліота «Суїні-Агоніст». Науковий Вісник ДДПУ ім.і.Франка. Серія «Філологічні науки».2015. Вип.14. С.126-135.
40. Олейнікова Г.; Македонська П. Композиційно-мовленнєві форми як одиниці членування художнього тексту // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Філологічні науки». 2020. Вип. 47. С.57–62
41. Озерний Д. Багато методів навчання — комбінуйте їх. 2018. URL: <http://nus.org.ua/view/bagato-metodiv-navchannya-inozemnyhmov-kombinujte-yih/>
42. Піхтовнікова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII–XX ст.): жанрово–стилістичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04, 10.01.04. Київ, 2000. 40 с.
43. Піхтовнікова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен 18 в.): дис... д-ра филол. наук : 10.02.04. Київ, 1992.
44. Піхтовнікова Л.С. Синергетика композиції мовленнєвого твору. URL:: <http://synergy.kh.ua/discurs10.html>

- 45.Петрухіна Л. Е. Пейзаж у контексті теорії літератури (на матеріалі слов'янської поезії). Проблеми слов'янознавства. ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2002. Вип. 52. С. 125–134
- 46.Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ, 1993.
- 47.Розанова О. А. Композиційно-мовленнєві форми в англомовній художній і публіцистичній прозі (порівняльне дослідження на матеріалі творів XIXXX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Одеса, 1996.
- 48.Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008.
- 49.Сухова А. В. Англомовна новела (XIX–XX ст.): лінгвостилістичний та прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 264 с.
- 50.Сухова А.А. Композиційно-мовленнєві форми англомовної новели. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n56/108.pdf>
- 51.Чепелева Н.В Текст і читач: посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 124 с.
- 52.Ходос І. О. Композиційно-мовленнєва організація текстової матерії в ідіодискурсі С. Фіцджеральда URL: file:///C:/Users/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/downloads/Khodos_CompositionandspeecharrangementofIdF.pdf
53. Шульжук Наталія. «Особливості лінгвістичного аналізу художнього тексту як прагматичнокомунікативної єдності». Лінгвостилістичні студії, Вип. 10, 2019.
URL:https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/18068/1/%D0%9B%D0%A1_10_5-195-203.pdf
54. Ainy S. Use of Literature in Developing Learners' Speaking Skills in Bangladeshi EFL Contexts. Nottingham: University of Nottingham. URL: <https://eprints.nottingham.ac.uk/14033/>

55. Andrew Weiler. How to Remember Vocabulary. URL: <https://www.studocu.com/ph/document/ama-computer-university/mail-web/how-to-remember-vocabulary/16502996>
56. Beaugrand R., Dressler W. Introduction to Text Linguistics. – London: Longman, 1994.
57. Brooke J. Hammond A., Hirst G. Using models of lexical style to quantify free indirect discourse in modernist fiction. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2017. Vol. 32(2). P. 234–250.
58. R. Carter. Communicative teaching learning. Cambridge University Press, 2008.
59. Collie J., Slater S. Literature in the Language Classroom: A Resource Book of Ideas and Activities. Cambridge. URL: https://www.academia.edu/12529875/Literature_in_the_Language_Classroom_by_Joanne_Collie_and_Stephen_Slater
60. The Communicative Approach in English as a Foreign Language Teaching. URL: <http://www.monografias.com/trabajos18/the-communicative-approach/the-communicative-approach.shtml>
61. Common European Framework of Reference for Languages: URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>
62. Dolezel L. Narrative modes in Czech literature. Toronto, 1973. 161 p.
63. Kamalja Mahesh Deelip. Modern Approaches and Methods in Teaching English Language. 2014. URL: http://www.researchgate.net/publication/305709368_Modern_Approaches_and_Methods_in_Teaching_English_Language
64. Komorowcka N. Metodyka nauczania języków obcych. – Warszawa, 2002
65. Noam Chomsky. Syntactic Structure. Berlin, New York. 2002. URL: <https://www.ling.upenn.edu/courses/ling5700/Chomsky1957.pdf>
66. Lotman Jurij. The Structure of the Artistic Text. 1977. URL: https://monoskop.org/File:Lotman_Jurij_The_Structure_of_the_Artistic_Text_1977.pdf

67. Noam Chomsky. Language and Mind. Cambridge University Press. 2006.
URL: <https://www.ugr.es/~fmanjon/Language%20and%20Mind.pdf>
68. Fleischer W., Michel G. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1987. 327 S.
69. Perlina N. A Dialogue on the Dialogue: The Baxtin-Vinogradov Exchange (1924-65). URL: <https://www.jstor.org/stable/308767>
70. Smith Carlota S. Modes of Discourse. The Local Structure of Texts. – New York: Cambridge University Press, 2003. – 320 p
71. Suvorova S.A., Halchenko I. O. Linguistic and stylistic functional categories of the text. URL:
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25155/1/Suvorova%20S.A.%20C%20Chyghykova%20I.V.%20C%20Halchenko%20I.O..pdf>
72. Turg'unova F.R. The title of the article in English as the subject of research. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*/ 2022, №10. P.174–177.
73. Valgina, N. S., Text Theory: Tutorial. 2004, 280 p

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. R.Heilein. The Door into Summer. URL: <https://readli.net/door-into-summer/>
2. H. Wells. The Invisible Man. URL: <https://etc.usf.edu/lit2go/120/the-invisible-man/>

